

נפילתה ועלייתה של השכינה

כתבים קבליים על נשיות וגבריות

שרה יהודית שניידר

הוצאת ראובן מס
ירושלים

Kabbalistic Writings on the Nature of Masculine and Feminine

Sarah Yehudit Schneider

Jason Aronson Inc., Northvale, New Jersey, 2001

תרגום ועריכה: ניר מנוסי
השלמות תרגום: נדב ברמן
עיצוב עטיפה ועימוד: סטודיו דוב אברמסון <רות גרשוני>

www.massa.co.il

www.massculture.co.il

rmass@barak.net.il

מסת"ב 978-965-09-0262-9 ISBN

כל הזכויות שמורות, תשס"ח © 2008 All right reserved

הוצאת ראובן מס בע"מ

ת"ד 990 ירושלים 91009

טל' 02-6277863 פקס 02-6277864

Rubin Mass. Ltd., POB 990, Jerusalem 91009, Israel

Printed in Israel

ויהי אור הלבנה כאור החמה וכאור שבעת ימי בראשית

(מתוך סדר קידוש לבנה, סידור התפילה)

תוכן העניינים

7	שלמי תודה
9	שער ראשון: פרקי מבוא
11	א. דברי פתיחה
17	ב. אודות הקבלה
37	ג. גבריות ונשיות בקבלה
50	שער שני: נפילתה ועלייתה של השכינה
	1. חזון השיוון הקוסמי
52	מיעוט הירח – התלמוד הבבלי
	2. התפתחות הנשיות
67	שבעת שלבי מחזור הירח – הרב יצחק לוריא אשכנזי (האר"י הקדוש)
	3. צמצום קודם להתפשטות
111	פחד מן הצל – הרב יהודה אשלג (בעל הסולם)
	4. פערי המגדר כמקור הרוע
151	הסתר ובחירה – הרב שלמה אלישיב (הלשם)
	5. ירידה לצורך עליה
171	שלמות והשתלמות – הרב אברהם יצחק הכהן קוק
	6. לחולל תודעה נשית
191	מחולות מרים – הרב קלונימוס קלמן הלוי אפשטיין (המאור ושמש)

- 221 7. מעבר לשויון
קול הכלה – הרב שניאור זלמן מלאדי (רש"ז, בעל התניא)
- 251 8. כפרה על ה'
מיעוט הירח, קריאה שניה
- 287 9. תפילה כפעולה
להקים את התפילה מנפילתה – הרב נתן שטרנהרץ (מוהרנ"ת)

שער שלישי: נספחים

- 297 ביוגרפיות
- 301 מילון מונחים
- 319 על המחברת

שלמי תודה

ספר זה לא היה נכתב ללא עזרתם של רבים, ובעונג רב אני גומלת להם תודות. ראשית להוריי, ג'ין ובטי שניידר, על אהבתם הבלתי-מותנית, על תמיכתם, ועל כך שלאורך כל תהפוכות החיים תמיד אחזו בחזון חיובי לגבי חיי.

למוריי: הרב דוד רפסון, שהעניק לי, ולאיינספור אחרים, הזדמנות לעשות תשובה בהרגשה שהיא מתנת-חינם ללא תנאים; הרב יצחק גינזבורג, מעיין חי של תורה, שהדרכתו התורנית והדוגמא האישית שלו בעבודה פנימית מספקים השראה להתקדם לאופקים שמבלעדיו לא היה ניתן לדמיינם; הרבנית ציפורה הלה, תורה חיה בצד הנשי של המחיצה, המציעה עצמה בענווה לדורות של תלמידות כמורה, יועצת ואף חברה; והפוסק הרב יצחק ברקוביץ', שבאחדו את המח והלב הופך את עול המצוות לכנפיים מבורכות.

לכל הרבנים והרבניות שסקרו פרקים בתחום התמחותם וערכו תיקונים יקרי-ערך: הרב משה ש"ץ, שקרא את הפרקים על כתבי האר"י, הרב אשלג ולשם; הרב יהודה גלמן ורוחי אבנר, שקראו את הפרק על הרב קוק; הרב מאיר זקס, שקרא את הפרק על רבי שניאור זלמן מלאדי.

למרים טובה מילהאוזר על עידודה הבלתי-פוסק והערותיה הביקורתיות; לקרן דאב על קריאתה הזוהרה, שאלותיה המחודדות ועצותיה המועילות תמיד; לאנדראס בורניר, שהגיחה כמלאך וביקרה את כתב היד מנקודת מבט פמיניסטית; לפאמלה קלאמן על חברותה הנאמנה והנדיבה שבעזרתה הקדשתי זמן למלאכת הכתיבה; למוריס קירשנבאום על עידודו ואמונו ב'קול דממה דקה'; ולחנה-רחל שוסטרמן ודבורה נוב, אחיותיי הרוחניות למסע.

לתלמידי, החברותות שלי ומנויי 'קול דממה דקה': הכתוב כאן הוא פרי מפגשינו המשותפים עם כתבי הקבלה וכתבי החיים.

ואחרונים חביבים, תודה מקרב לב לשרה-לאה הנדלסמן, המנהלת בפועל של 'קול דממה דקה', ולבעלה הנדיב יוסי, על ניווט המשרד ברוח טובה תמיד והניהול המוצלח של הקשרים עם העולם.

כל הנשמה תהלל יה הַלְלוּיָהּ

שער ראשון

פרקי מבוא

דברי פתיחה

כמה מילים אישיות

בלתי אפשרי לפגוש בגודלה ובעומקה של חוכמת הקבלה מבלי לחוש בושח במוגבלות ההשגה האנושית, שאינה מחזיקה אף שבריר מאורה, ומבלי לחשוש מעיוות האמת שמוגבלות זו עלולה לגרום. ברם, ה' טובע בכל אדם – מהחכם ביותר ועד הנבער מכל דעת – ניצוץ של תורה שעליו להביא לעולם. ניתן לזהות ניצוץ זה על פי סימנו: זוהי תמיד התורה הקרובה ביותר ללב.

מטרת חיבור זה היא כפולה. בראש ובראשונה, הוא מבקש לתת פומבי לטקסטים של מיסטיקה יהודית שהינם בעלי סמכות בלתי מעורערת, המציגים מבט רחב ומעמיק על היחסים שבין הזכרי והנקבי כפי שהם מתפתחים לאורך הזמן. טקסטים אלו מכילים תובנות בעלות השלכות מעשיות, היכולות להנחות את בחירותנו בחיים, את דרכנו בעבודת הבורא, ואת החיפוש אחר אמת ושלוש. במישור רחב יותר, מטרתו היא לאפשר מפגש ישיר עם מקורות קבליים בכלל לאותם החסרים את היכולות או את המשאבים לגשת להתנסות זו לבדם. חוכמתה המאירה של הקבלה פוקחת את עינינו ומרחיבה את דעתו ולבו של כל הנפתח אליה, ועבור רבים משמשת פרוזודור לעולמה העשיר של התורה בכלל.

כולי תקווה כי הקוראים יקחו ללבם את דברי הספר, שכן הם מהווים צידה חיונית לנפש. עם זאת, תלמיד חכם חייב להשמר מפני הנחות סמויות הצובעות את האופן שבו מוצג מידע, ואשר עלולות לעוות את מסקנותיו. פתרון אחד הוא לשאת את התפילה הקצרה הבאה לפני הלימוד:

תר אני אחר האמת, וחפץ להתעלות מעל דעותי הקדומות לגביה. אני ניגש ללימוד בתנאי אחד: שהאמת תחדור אלי ותכה בי שורשים, שהשקך יידחה ולא יותיר כל רושם. בך בטחתי ה', עזור לי להפנים את האמת ולהשמר מטעות.

אני ממליצה על דרך זו כשיטה אמינה ללמידה מעמיקה, השומרת על ראש פתוח, אך בה בעת מסייעת לכך שהאמת לאמיתה היא בלבד שתקלט בלב.

הספר ופרקיו

אגדה תלמודית קצרה וסתומה מספרת, כי אי-שם בעבר היו השמש והלבנה שווים בזוהרם, עד שבעקבות משפט אחד שאמרה הלבנה, גזר עליה הקב"ה להתמעט. את האגדה משלימה נבואת ישעיה, לפיה באחרית הימים תשוב הלבנה להאיר כבראשית: "וְהָיָה אֹרֶךְ הַלְבָנָה כְּאֹרֶךְ הַחֶמֶה".

מי הם שני המאורות, ומה פירוש מיעוטה של הלבנה ומילויה מחדש? כתבי הקבלה, חכמת הנסתר של היהדות, מאפשרים לפענח את הצופן. לימים, נבט מסיפור קטן זה שפע כביר של פרשנות קבלית, אשר דיה כדי למלא מדף ספרים שלם. זו חשפה כי האגדה והנבואה מדברים למעשה אודות תולדות השכינה, הפן הנקבי של האלוהות והיסוד הרוחני של הנשיות בעולם. השויון המקורי בין השמש והלבנה אינו אלא שויון בין האיש והאשה; מיעוט הלבנה הוא מקור הפער בין המינים; ומילויה מחדש בעידן הגאולה – אותו עלינו להחיש בימינו ממש – הוא כינונו מחדש של שויון, שהפעם יכיל את מאגר התובנות הנשיות שנצברו לאורך המסע הלילי הארוך.

שפע של פרשנות לפסוק בודד אינו דבר חריג: כל פסוק בתורה צופן בתוכו עולם שלם של חכמה. ניתן למצוא חיבורים שלמים של הגיונות מיסטיים, המוקדשים לביאורה של מילה אחת¹. לפי המסורת, כל הפרשנויות שהוענקו לתורה מרגע שניתנה ועד ימינו, כל כרכי הלמדנות היהודית ההולכים ומתרבים מדור לדור, אינם אלא שמץ מהתבונה המסתתרת במילות התורה ושעתידה להתבאר במלואה

1 הספר תיקוני זוהר, למשל, המהווה חלק מספר הזוהר הידוע, הינו יצירה עבת כרס המוקדשת כולה לביאור המילה הראשונה בתורה, "בראשית".

באחרית הימים².

הספר שלפניכם הוא אנתולוגיה של כתבים קבליים מתקופות שונות, המוקדשים כולם לקורות מיעוטה של הלכנה ומילויה מחדש. השער המרכזי של הספר בנוי מתשעה פרקים, שכל אחד מהם מוקדש לקטע אחר. כל קטע מלווה בפירוש וביאור מרחיב, לעתים קרובות בתוספת תרשימים לביאור. הפרק הראשון מוקדש לביאור ראשוני של אגדה זו; הפרקים השני עד השביעי מביאים מדגם מייצג קטן של פירושים קבליים המאירים היבטים שונים בסיפור; הפרק השמיני שב אל האגדה ומפרשה מחדש בעומק רב יותר.

פער משמעותי שורר בין האגדה המקורית לכתבי הפרשנות עליה. האגדה לקוחה מהתלמוד הבבלי, המקובל על הכל כטקסט הסמכותי ביותר ביהדות לאחר התורה שבכתב³. התלמוד נחתם בסביבות 500 לספירה, ואף כי אינו נחשב טקסט קבלי, כל הבקיא מעט ברזי תורת הסוד יודע לזהות שצפונים בו סודות קבליים רבים שללא ספק היו ידועים לחז"ל. כתבי הפרשנות על האגדה הם כולם מאמרים קבליים וחסידיים. הם נכתבו דורות רבים לאחר התלמוד, בידי מחברים בני המאה השמונה-עשרה עד העשרים. גוף הפרשנות הקבלי, בהיותו הרובד המעמיק ביותר של התורה שבעל פה, היה האחרון להתגלות. אין להם את אותו משקל סמכותי כמו לקטע התלמודי, אך אין עוררין כי כל אחד מהרבנים האלו היה גדול בתורה שחייו והנהגותיו הגשימו את התורה במעלה גבוהה ביותר.

אלו הם הפרקים לפי סדרם:

פרק 1: חזון השויון הקוסמי – עוסק כאמור באגדה מהתלמוד הבבלי. האגדה מתארת דו-שיח דמיוני שהתנהל כביכול בין הירח לקב"ה, ושנסב סביב ההחלטה להפוך את הירח ממאור גדול ובהיר למאור קטן וחיוור. הפרשנות הקבלית מסבירה כי הירח היא בעצם סמלה הארכיטיפי של הנקביות באשר היא, שאי-שם בשחר ההיסטוריה מועטה, ועל פי הנבואה עתידה לצמוח מחדש עם עידן הגאולה. היא רואה אגדה זו כצופנת את סוד הנשיות כולה, בעבר, בהווה ובעתיד.

פרק 2: התפתחות הנשיות – מתמקד בקטע קצר מכתביו של גדול המקובלים בעת החדשה, רבי יצחק לוריא (האר"י הקדוש או האריז"ל). מבין הכתבים

2 ראו: מדרש רבה, קהלת יא.

3 הרב יצחק אלפסי (הרי"ף) על תלמוד בבלי, עירובין, לה עמ' ב.

הקבליים, כתבי האר"י נחשבים על ידי הכל לחשובים ביותר בדורנו, שניים במעמדם רק לספר הזוהר. הקטע, אותו כינינו כאן שבעת שלבי מחזור הירח, מתאר בפירוט רב את השלבים השונים שבהם מטפס ארכיטיפ הנשיות לאורך ההיסטוריה, עד שהוא משחזר את מעמדו הנעלה המקורי.

פרק 3: צמצום קודם להתפשטות – מוקדש לקטע מפירוש 'הסולם' של הרב אשלג לספר הזוהר. קטע זה, המכונה כאן פחד מן הצל, מתמקד בשני שלבים קריטיים מבין שבעת שלבי התפתחות הנשיות שפירט האר"י, בהם נדרשת האשה הארכיטיפית לערוך ויתורים משמעותיים, וזאת על מנת לרכוש אותם מחדש בצורה מתוקנת יותר. פרק זה משמעותי ביותר עבורנו, שכן הוא מספק מפתח להבחנה בין מספר כיוונים אפשריים של מהפכת שחרור האשה.

פרק 4: פערי המגדר כמקור הרוע – מביא קטע מהספר "דרוש עולם התהו" של הרב שלמה אלישיב (ה'לשם'), אחד המקובלים החשובים של הדורות האחרונים. בקטע זה, המכונה כאן ובהיריה, יוצר הרב אלישיב קישור בין הפערים המגדריים של הזכר והנקבה לבין השאלה התיאולוגית בדבר קיומו של הרוע בעולם. ניתוחו מעניק הקשר רחב לכל נושא מיעוט הירח, ומלמד כי אתגר ביעור הרוע מהעולם קשור בעבותות בפתרון אי-ההתאמה בין המינים.

פרק 5: ירידה לצורך עליה – מקבץ מספר קטעים מספרי "אורות הקודש" מאת הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אותם הצבנו תחת הכותרת האחת שלמות והשתלמות. הכותרת מתייחסת לשני פנים באלוהות המקבילים למעשה לזכר ונקבה, כאשר הראשון מתייחס לשלמות הקיימת מחוץ לזמן, והשני לשלמות המתהווה בתוך הזמן. ההשתלמות בזמן אינה אלא מילויה מחדש של הירח, שהרב קוק ממחיש בשפתו השירית את מרכזיותה בתהליך הגאולה.

פרק 6: לחולל תודעה נשית – מתמקד בקטע מכתבי האדמו"ר החסידי הרב קלונימוס קלמן הלוי אפשטיין, הידוע כבעל ה'מאור ושמש'. הקטע, המכונה כאן מחולות מרים, עוסק במעמד בו מרים שרה את שירת הים שלה עם כל הנשים "בתופים ובמחולות". בכלים קבליים הוא מדגים כיצד רומזים הפסוקים שהנשים השיגו אז מצב תודעתי גבוה מזה שיכולים להשיג הגברים, כולל משה רבנו בעצמו, והמטרים את מצב התודעה העתידי אליו שואפת האנושות.

פרק 7: מעבר לשיוון – מוקדש לקטע שחיבר רבי שניאור זלמן מלאדי (רש"ז), בעל ספר ה'תניא' והאדמו"ר המייסד של חסידות חב"ד. הקטע, אותו כינינו קול

הכלה, מתאר את השלבים שיתרחשו לאחר כינון השויון בין המינים. יחסי הגבריות והנשיות, הוא מראה, עתידים להתהפך: הארכיטיפ הנקיבי יעלה מעל הארכיטיפ הזכרי, הנקבה תהפוך למשפיעה המשמיעה את קולה הייחודי שטרם נשמע, והזכר יקבל וילמד ממנה.

פרק 8: כפרה על ה' – שב לקטע התלמודי בו עסק הפרק הראשון, ופותח אותו לקריאה מחודשת מבעד לעיניים למודות הפרקים שבתוּך. דלתות חתומות בטקסט נפתחות לפתע לרווחה בזכות הפירושים העמוקים שהתגלו ברבות השנים בידי חכמי הסוד.

פרק 9: תפילה כפעולה – מביא קטע מהספר "ליקוטי הלכות", ספרו המרכזי של רבי נתן שטרנהרץ (מוהרנ"ת), תלמידו הבכיר של רבי נחמן מברסלב. הקטע, שכותרתו כאן היא להקים את תפילה מנפילה, מפרש את חזון מילוי הירח כחזון התחדשות התפילה ועבודת הלב, והעלאתן למעלה זהה לזה של לימוד התורה השכלי.

מבנה וסגנון

ההשלכות של התורות הקבליות שנבחנו כאן הן לעניות דעתי מרתקות ורלוונטיות לכל. מאמץ רב הושקע בביאורן ובעשייתן נגישות. עם זאת, לא כל אחד מעוניין או לעתים מסוגל להתעמק בטקסט המקור ולעקוב בקפידה אחר ההתפתחות הרעיונית שהיא מגוללת. בכדי לפנות לקוראים בעלי ענין שונה ברעיונות המובאים כאן, מאורגן הספר לפי שני צירים מקבילים: מי שרוצה את תמצית התוכן ללא העמקה בפרטים הקבליים יכול להסתפק בקריאת התקציר המובא לפני כל פרק וכן הסיכום המובא בסופו. בכך יקבל סקירה יסודית של החומר מבלי שיצטרך לפלס דרכו דרך סבך טקסט המקור. מי שחפץ לפגוש את המקורות הראשוניים באופן ישיר ולחוות את אופן צמיחת הרעיונות מתוך הטקסט, מוזמן לצלול לגוף הפרקים ולקוראם לצד ביאורם ופירושם. הוא ימצא, אני מקווה, כי כל פסקה מוצגת בנפרד ומוסברת בהירות, באופן המאפשר לימוד זורם של המכלול.

מכל מקום, המלצתי היא להתחיל מקריאת התקציר המעניק תמונה כללית של החומר, ורק אז להעמיק בטקסט עצמו, בקצב מואט וזהיר יותר. בחלק מהמקרים, כולל התקציר ניתוחים והבהרות שאינם מוצגים במסגרת ביאור הקטע עצמו.

בספר קיים רצף התפתחות מחשבת, שבו כל פרק מבוסס על אוצר המילים והרעיונות שקדמו לו. זה נכון לגבי ההקדמות, כמו גם לגבי המקורות עצמם. כיוון שכך, מומלץ לקורא לעקוב אחרי ההתפתחות הטבעית של הספר.

יש להעיר הערה חשובה באשר לסגנון הכתיבה, הן של המקורות הראשוניים והן של הביאור המובא כאן. דרך אחת להביע את אהבת ה' היא להעמיק בחקר יצירותיו. לימוד כזה נעשה לשם חגיגת יפי האלוהות בלבד, וכל רווח אישי מאבד את כח המשיכה שלו. המסורת מכנה זאת 'לימוד תורה לשמה'. אחד ממאפייניו של לימוד הבא ממקום כזה הוא נטייה להפלגות אסוציאטיביות הנושאות אופי פיוטי ומתעגל יותר מאשר פרוזאי ולינארי. תכונה זו מאפיינת כתבים יהודיים למראשיתם ועד היום. כשנפתח שביל צדדי של דרך נופית, תמיד פונים אליו. אם הענין הוא לחוות את יפי האלוהות, הופכים האמצעים למטרות; מדוע למהר אם אפשר לחטוף הצצה למחזה יופי נדיר לאורך הדרך?

דבר זה קשה על אנשים שמוחותיהם מאומנים בחשיבה ליניארית ובניתוח מוכוון-מטרה. התופעה מחריפה כאן עוד יותר בשל סיבוכן טכני: אצל הקורא המסורתי האמון על טקסטים עבריים קדומים יכול השביל הצדדי להיות ביטוי או אף מילה יחידה המציתים בראשו אבוקה של רעיונות, רגשות והקשרים גלויים, מבלי שהדבר מפריע לקן-המחשבה הכללי. לא כך עבור קורא חדש יותר – כמוהו חלק גדול מבני דורנו – שאינו שותף לעולם האסוציאטיבי הזה. עבורו, מחויב ביאור פרשני להתייחס מפורשות לרשת המשמעויות המסתעפת מביטוי מסוים, עובדה המפריעה באופן משמעותי לזרימת הרעיונות. נעשתה השתדלות למזער נזק זה במידת האפשר, אולם נדידות הכרחיות מהשביל הראשי ננקטו. על הקורא לקחת בחשבון שזוהי ההתנהלות ההולמת סוג זה של לימוד, והוא מוזמן לנסות לגלות את הערך ואת החן שבה.

ב

אודות הקבלה

תורה שבכתב ותורה שבעל-פה

המסורת מלמדת כי כשניתנה התורה שבכתב, התגלה עמה הגוף השלם של התורה שבעל פה¹. כל הלימודים שאי פעם ישתלשלו מחמשת חומשי התורה היו גלומים ברגע הראשון של ההתגלות בהר סיני². מה שהוענק אז בנבואה והועלה על הכתב לא היה אלא התמצית הראשונית.

מקובל כי התורה שבכתב נכתבה בידי משה, אולם היה זה ה' בעצמו שהורה על אופן רישום כל מילה ואיותה³. בשל כך, מילותיה של התורה שבכתב הן קבועות וסופיות, ודי בטעות באות אחת בלבד בכדי לפסול ספר תורה שלם⁴. קדושתה היא הגבוהה ביותר, והיא נחשבת כמבטאת אמיתות נצחיות ואוניברסליות. התורה שבעל-פה היא מורכבת יותר, וכוללת שתי קטגוריות בסיסיות. האחת היא שרשרת הסמכות של המסורת שהחלה במשה והועברה מפה לאוזן, רב לתלמיד, מסיני ועד היום⁵. השנייה היא החכמה המצטברת של יהודים פרטיים מנקודה זו ואילך, ללא קשר למעמדם בקהילה או רמת שמירת המצוות שלהם⁶.

המסורת מלמדת כי משה בילה את ארבעים הימים שלאחר ההתגלות בסיני בלימוד תורה עם ה' ובהטמעת הרבדים הנסתרים להם מכוונת כל מילה. במצבו הנבואי חזה משה בכל הפרשנות המוסרית, החוקתית והמיסטית הצפונה בטקסט,

1 תלמוד בבלי, ברכות, ה עמ' א.

2 ספרא קה, עמ' א; תלמוד בבלי, מגילה, ט עמ' ב; תלמוד ירושלמי, פאה ב, ד; תורת חנינים, סוף פ' בחקתי; מדרש תהלים טו, א.

3 תלמוד בבלי, בבא-בתרא, טו עמ' א.

4 רמב"ם, משנה תורה, הלכות ספר תורה ז, יא.

5 ספרא קה, עמ' א; רמב"ם, הקדמה לפרקי אבות, פרק א ופרשנויותיו.

6 ר' צדוק הכהן, פרי צדיק, חנוכה, אות ב; שם, חודש אדר, אות א; ליקוטי מאמרים, עמ' פב-ב; ישראל קדושים, עמ' קנב.

מהם הידועים כבר ומהם שטרם התגלו⁷. לאחר מכן ברר משה את שבעים נבחרי הזקנים ובמשך ארבעים השנים הבאות לימד אותם את הסודות הללו⁸. תחת עינו הבוחנת של משה הפך כל אחד מהם לתורה חיה: חושיו ואופן תירוץ הקושי שולו הלכו והתחדדו, עד שהחלו לשקף את אמת התורה ורצון האל באופן קבוע. כל אחד מזקנים אלו הוריש תפקיד לתלמידו, שאף הוא אומן במשך השנים. מכלול ההדרכה המורשת הזו, שעברה לאורך הדורות מפה לאוזן ומרב לתלמיד, מהווה את התורה שבעל פה.

בשלהי המאה השנייה לספירה כינס וערך רבי יהודה הנשיא את המשנה, קובץ החוקים והעקרונות של התורה שבעל פה. במשך כ-1,500 שנים מסיני עד אז, גוף הידע של ההנחיות הללו הועבר רק בעל-פה. בשל סיבות שאין עניינו של חיבור זה לבארן, קבע ר' יהודה הנשיא כי הישרדותה של האומה דורשת כי עתה תשתנה צורת ההעברה אל הכתב. השערים נפתחו ומנקודה זו ואילך הכתיבה של התורה שבעל פה גדלה וממשיכה לגדול, יוצרת שרשרת מסירה המשתלשלת אל ההווה ואל העתיד.

אף שכל דור תורם את תרומתו, הטקסטים אינם סמכותיים במידה שווה. עקרון בסיסי קובע כי ככל שמקור קרוב יותר בזמן להוראתו הישירה של משה, כן הוא סמכותי יותר. מאידך, יש הכרה גם בכך שכתבים מאוחרים יותר מבטאים הבשלה של תהליכים וצבירה של תובנות, ולכן לעתים רבות דווקא להם מיוחס משקל רב יותר. סמכותו של מקור אחד מוכרעת על משנהו, בין השאר, לפי הקו העדין המתוח בין שני עקרונות אלו.

התורה שבעל פה היא הכלאה של הברקות יצירתיות המבליחות מלב המחבר, המאירות את ההסברים המסורתיים שהתקבלו ממוריו, שקבלו אותם ממוריהם... שקבלו אותם מסיני. המסורת מלמדת כי כל נפש יהודיה חוותה את מתן תורה בסיני וכי האמיתות האלוהיות נחקקו בלבבות כל הנוכחים שם⁹. סמכותה של קביעה בתורה שבעל פה נגזרת מההנחה שזוהי באמת אחת הצפונות שזרחו מסיני; אף שרק עתה נכתבה, הרי שנתגלתה כבר אז. עם זאת, כל הארה חדשה חייבת לעבור מבחן התאמה לפני שתתקבל כחלק מן המניין בתורה שבעל פה:

7 ספרא קה, עמ' א.

8 שמות יח, יז-כז; במדבר יא, טז-יז.

9 דברים כט, יד; מדרש רבה, שמות כח, ו; פרקי דרבי אליעזר, מא; ר' שלמה אלישיב, לשם שבו ואחלמה: ספר הדע"ה, ב, ריש עמ' מז.

היא חייבת להיות עקבית ביחס לכלל הקורפוס הקיים עד כה, והיא צריכה לתאום את הרוח הפנימית של המסורת, שאף כי אינה מנוסחת ומוגדרת מפורשות, שורה באופן מורגש בכל שלבי התפתחותה. התקבלותו של דבר מסוים כתורה שבעל פה במובן הסמכותי של המילה הוא תהליך הסכמתי המתרחש באופן בלתי-רשמי לאורך הזמן. היהודים כקבוצה ניחנו במעין 'חוש' המדריך אותם אם לקבל או לדחות הנהגות מסוימות. אף שהם לעיתים קרובות טועים בטווח הקצר, מאמצים כיוונים שגויים או אף דוחים חידושים אמיתיים, לבסוף מגיעים הדברים למקומם הנכון. גם אם רק לאחר דור או שניים, הסיגים דינם להתפרד, והחידושים לשוב ולהקלט. בית התורה אינו אלא העם היהודי, ובסופו של דבר כל קליפותיה נושרים ממנו וכל ניצוצותיה מוצאים את דרכם חזרה אליו.

הקטגוריה השניה של התורה שבעל פה היא פחות מרכזית ונוכחת, אולם לא פחות חשובה. מדובר, כאמור, בגוף המצטבר של התובנות היוצאות מלבבות היהודים החיים בהתאמה לאמיתות שהטמיעו בסיני¹⁰. דבר זה תקף גם לגבי אנשים פרטיים שאינם בהכרח תלמידי חכמים מופלגים ואינם בקיאים בכל חלקי התורה ומצוותיה. התלמוד מדגיש כי "אין אמת אלא תורה"¹¹; משמעות הדבר היא שכאשר אדם מגלה אמת, הוא או היא יוצרים חלק חדש בתורה שבעל פה, כיון שאם זו אמת – זו תורה.

פרד"ס

המילה 'פרדס', מלבד פירושה המילולי המתייחס למטע עצים, הינה גם ראשי-התיבות לארבע הרמות היסודיות של פרשנות המקרא: פשט, רמז, דרוש וסוד, זו פנימית וגבוהה מזו. כל חלק בתורה כולל את ארבעת המישורים האלו:

1. פשט: המשמעות המילולית והתוכן הסיפורי של הטקסט.
2. רמז: רובד בו דקויות של תחביר, איות ומבנה מצביעים על יחסים חבויים בטקסט ורמות עמוקות יותר של משמעות. מילה חריגה המופיעה בשני

10 ר' צדוק הכהן, שם.

11 תלמוד ירושלמי, ראש השנה יח, עמ' א.

הקשרים שונים, למשל, רומזות על זיקה פנימית בין שתי הפסקאות, אף בהיעדר קשר גלוי ביניהן.

3. דרוש (או מדרש): רמה פרשנית רחבה הרבה יותר, הרואה בפשט וברמז קצה הקרחון הנגלה של סבך מבנים, תכנים, רעיונות וסיפורים נסתרים, ותכופות אף סותרים. המדרשים מכילים לעתים קרובות רעיונות חדשים לגמרי, אולם מקובלנו שהוא חלק בלתי-נפרד ממכלול התורה, המבוא לריבוא מימדיה הנסתרים.

4. סוד: רובד הפרשנות המיסטית, החושף בטקסטים רמת-הבנה חדשה לגמרי. הסוד ממשיך את מגמת הדרוש, אך עושה זאת דרך פניה למערכת חדשה לגמרי של מושגים, דימויים ויחסים, המבקשים לשקף את מבניה התשתיתיים ביותר של המציאות. הסוד מדבר אודות עולמות נסתרים, ארכיטיפים מטאפיזיים, רמות ובחינות שונות של התגלות אלוהית, וכן אודות מבני הנפש העמוקים ביותר.

סולם הפרד"ס בנוי כפירמידה הפוכה, שבה הפשט הוא הקודקוד החד-משמעי, וכל קומה מוסיפה מישור רחב יותר של משמעויות, עשיר לאין ערוך מקודמו. היותן ארבע קומות ולא יותר רומז על מבנה סופי, אולם למעשה, רובד הסוד נחשב אינסופי – עולמות על גבי עולמות של משמעות המסווגות תחת שם אחד. ספר זה מתמקד בקומת הסוד, המכונה גם 'קבלה'.

קבלה: נשמת התורה

קבלה היא הפרשנות המיסטית של התורה ומצוותיה, קומת הסוד של הפרדס. הקבלה מכונה "נשמתא דאורייתא", נשמת התורה. כשם שלאדם יש גוף ונשמה, כך גם לתורה: בזמן שרבדיה הנגלים משמשים כגופה, הנשמה המפעמת בתוכה, פנימיותה, מגולמת ברובד הסוד. התורה כולה היא תורת חיים, "עץ חיים היא למחזיקים בה", אך היכרות עם רבדיה הנגלים בלבד יש בה כדי ליצור שגרה של עבודת קודש הנעדרת חיות פנימית, הפנמה עמוקה ושלמות, מעט כגוף בלי נשמה. אכן, ראשי התבות של המילים פשט, רמז ודרוש ללא סוד הינו פר"ד –

שורש הפירוד, המאפיין את עולם החומר. שלושת רמות הקריאה האלו עשירות, רחבות ועמוקות, וניתן לבלות חיים שלמים בלימודן, אך דרכן שהן מציגות את התורה ואת הבריאה כמרחב של דעות שאינן מתלכדות, ריבוי 'פרודות' שאינן מצטרפות למבנה שלם. קומת הסוד מוסיפה את האות ס', אות שצורתה מעגלית. היא מספקת מעין שולחן עגול שכולם מוצאים בו את מקומם, מערכת אינטגרלית שכל צדדי התורה והבריאה מתחברים בו לכדי מכלול חי, שלם וזוהר.

בימים עברו, לומדי הקבלה היו מתי-מעטים, אשר נבחרו לפי קריטריונים קפדניים ושמרו על תורתם בחשא. מציאות זו החלה להשתנות בדורו של גדול המקובלים בעת החדשה, ר' יצחק לוריא, הוא האר"י הקדוש. האר"י קבע כי בשלה השעה להתחיל ולפרסם תורה זו, ושהדבר חיוני להבאת הגאולה¹². כיוון זה אומץ וחוזק בידי הבעל-שם-טוב, מייסד תנועת החסידות, שהוריד את חכמת הקבלה למישור הנפש של כל אחד ואחת, ואיפשר בכך אף לאדם הפשוט ביותר לרוות ממנה. מסופר על הבעל שם טוב כי נשמתו ירדה לעולם על מנת להחיות את עם ישראל מהעלפון שהיה שרוי בו בגלות, ואכן תורתו הדגימה, ומדגימה שוב ושוב, כיצד החיאת פנימיות התורה פועלת להחיות את נפש האדם. מסיבה זו לא חששה החסידות מהפצת סתרי התורה ברבים: אף כי בימים עברו היתה טמונה בכך סכנה לרבים, היום הסכנה היא הפוכה – שבהעדר המימד הנשמתי והנושם של היהדות תהפך שגרת חייה לחלולה, ושרבים יעזבוה כליל. במצב זה, הופכת הקבלה מחומר מסוכן לתרופה, ופרסומה – מאיסור למצווה.

חשוב להבהיר, שכשם שגוף בלי נשמה הינו חסר חיות, כך גם נשמה בלי גוף – דהיינו, לימוד הקבלה במנותק מהתכנים, הערכים וההוראות של תורת הנגלה – תלושה מקרקע המציאות. לימוד הקבלה כדרך חיים רוחנית שאין לה דבר עם תורה ומצוות, שנעשה רווח בדורנו, לוקה בגרסה ההפוכה של אותה טעות כמו זו של יהדות הנגלה השוללת את הסוד – ניתוק גוף התורה מנשמתה. הדרך השלמה היא כמובן לראות בשני פני התורה צדדים משלימים החיוניים זה לזה.

12 האר"י, עץ חיים, הקדמת מוהר"ו לשער ההקדמות; ראו גם ר' שניאור זלמן מלאדי, ספר התניא, אגרת הקדש, כו: "וכמו שכותב האריז"ל, דדוקא בדורות אלו האחרונים מותר ומצוה לגלות זאת החכמה ולא בדורות הראשונים".

קבלה כמדע

הקבלה חוקרת את כוונותיו העמוקות ביותר של ה' בבריאה. לאיזו מטרה נברא העולם? מדוע עיצב אותו הבורא בדרך זו ולא אחרת? מהי תכליתו של כל פרט בעולם וכיצד הוא משרת את החזון הרחב יותר? אם ה' טוב ומושלם מדוע אין העולם מושלם כמותו? מהי מטרת תרי"ג המצוות שאת קיומן תובע ה' מהעם היהודי? מה מנסה ה' לומר לנו על ידי המאורעות שבחיים האישיים והציבוריים שלנו? מה פשר היותנו ברואים בצלם אלוהים? שאלות אלו נפרשות ומצטמצמות לכדי תהיה אחת: כיצד אביא את גופי, ליבי, מוחי ונפשי לכדי הרמוניה מושלמת עם החוקים האלוהיים?

הקבלה גוזרת תשובתה לשאלות אלו מתיאורה המפורט והמורכב למבנה הבריאה. כמו שהפיזיקה מסבירה את התנהלות העולם וחוקי הטבע בהתבסס על מאגר עצום של נתונים טכניים שנרכשו בסבלנות, כך גם הקבלה. הקבלה היא מטא-פיזיקה במובן המילולי ביותר, כלומר חקר מה שנח מעבר או מעל הטבע. למעשה, הזיקה שבין שני המקצועות הללו רחבה ביותר. בדומה למדע, חוקרת הקבלה את הדפוסים הבסיסיים ביותר של העולם הרוחני בדיוק כמעט מתמטי. כשם שהמדע פיתח לקסיקון מפורט של נוסחאות ומטבעות לשון לתיאור הבחנותיו, כך גם בקבלה. קבלה היא גם דיסציפלינה הדורשת התמחות: כשם שפיזיקאי חייב להשקיע מספר רב של שנות לימוד והכשרה בכדי לבחור את תחום התמחותו, כך גם בקבלה נדרשים שנים של מאמץ סבלני בכדי להתחיל לפצח את צפניה ולחליץ שמץ של מתיקות מנוסחאותיה המופשטות, ומאמץ נוסף בכדי להניב פירות מעשיים מתורתיה.

עקב כך, המאמץ להפוך טקסטים קבליים לנגישים לקהל שאינו מצוי ברזי הקבלה הוא מאתגר מאוד. עלינו לכבד שני ציוויים נבדלים, שהמתח ביניהם אינו קל לנשיאה: מחד, חיוני שהצגת הדברים תהיה נאמנה לגופם ולרוחם של יצירות המקור; הכח של תורות קבליות קשור מהותית לשפתן ולצורות המחשבתיות שלהן. מאידך, הדברים צריכים להיות בהירים לקהל הקוראים.

ברוב מסגרות העבודה החינוכיות, המורים הם האחראים להביא את שיעוריהם לרמה התואמת את יכולת התלמיד. נטל חציית המרחק שבין המורה לתלמיד רובץ על הראשון, שעליו לתרגם את החכמה הנעלה לצורה שתעורר השראה בתלמידיו. מורה מוכשר הוא זה הפוגש כל תלמיד ותלמידה במקומם הם. לא כן בקבלה.

תורותיה מוצפנות, ובמכוון. נטל חציית המרחק נח גם, ואולי בעיקר, על לומדיה, שעליהם להוכיח את מסירותם על ידי דחיית הסיפוק של ההבנה המיידית, ולחתור לפגוש את הטקסט בתנאיו הוא. עבודה זו, בחינת אתערותא דלתתא ('התעוררות מלמטה'), היא חלק מההתנסות וטקס החניכה של הקבלה.

עם כל זאת, מבקש ספר זה לעשות את התורות הקבליות נגישות לציבור הכללי, מחמת היותן נחוצות באופן יסודי לשאלות שאנו חוככים בהן כפרטים, כאומה, ובסופו של דבר כאנושות. המסרים של תורות אלו מציבים אירועים בני-זמננו בהקשרים פרדיגמטיים פורצי-דרך, העשויים להביא מזוה, אור והדרכה למצוקות השעה. העובדה שאנשים שואלים שאלות שתורות כמוסות אלו מספקות תשובה להן, משמעה שמבשילה הנכונות לשומען ולהטמיע את השלכותיהן.

קבלה והקבלה

קבלה הינה בין השאר מדע הקבלה¹³. זוהי הגדרתה המילולית, כמו גם תיאור של צורה ראשונית של התבוננות קבלית. המופע הראשון של שורש כלשהו בתנ"ך מגדיר את מובנו היסודי, שכל שאר המשמעויות משניות ביחס אליו. שורש המילה קבלה, ק.ב.ל, מופיע פעמיים בלבד בתורה, באותו הקשר – פירוט בניין המשכן במדבר – ובשני המקרים משמעו 'להיות מקביל':

חֲמִשִּׁים לְלֵאָה תַעֲשֶׂה בִּירֵעָה הָאֶחָת וְחֲמִשִּׁים לְלֵאָה תַעֲשֶׂה בְּקֶצֶה הַיְרֵיעָה
אֲשֶׁר בְּמַחְבֶּרֶת הַשְּׁנִיָּת מִקְבִּילַת הַלְּלֵאָה אִשָּׁה אֶל אַחֲתָה.¹⁴

אף שהשימוש הנפוץ ביותר בלשוננו לשורש הוא 'לקבל', הרי שצורה זו מופיעה רק בנביאים ובכתובים, לא בתורה. המובן הקמאי של פועל זה הוא אפוא 'להקביל'. הגדרת הקבלה כ'מדע ההקבלה' מלמדת לגבי שיטת החקירה הבסיסית שלה. הקבלה משתמשת במפות מושגיות המפלחות את מסך התופעות וחושפות את השלד המבני הנח בבסיס הבריאה. תרשים עץ החיים הוא המודל הנפוץ

13 ר' יצחק גינבורג, *The Inner Dimension: Four Meditations*, חלק ב': "משמעות המלה קבלה" (עתיד לצאת לאור בהוצאת גל עיני).

14 שמות כו, ה (ראו גם: שמות לו, יב).

ביותר (ראו סעיף "מושגי יסוד בקבלה" להלן). העולם נבחן דרך עדשותיהן של מפות אלו, ואז נעשות הקבלות בין העולם לבינו, בין שתי מפות לבין עצמן, וכן בין שתי בחינות של העולם. תקבולת יכולה להיות מבוססת על הגיון, דמיון בתכונות, זהות של מצב או אפילו יחסים גימטריים. ספר זה, למשל, מבוסס בכללו על שתי הקבלות שכאלו: זיקת הירח לכל האלמנטים הנקביים, וזיקת השמש לכל האלמנטים הזכריים.

כששני יסודות מקבילים, אנו יכולים להקיש מהאחד על השני, ולגלות בהם אמיתות חבויות. פרטים והכללות אשר ישימים אצל האחד ישימים גם לגבי השני, אף אם בהסתייגות מסוימת. למשל, אם א ו-ב מקבילים, הרי שאם דבר נכון לגבי א הוא נכון גם לגבי ב (גם אם א לא צוין במפורש כמתייחס ל-ב). וכן, אם א מקביל ל-ג, הרי שגם ב מקביל ל-ג. שני אברי ההקבלה מהווים כביכול את שני המוטות האנכיים של סולם, כאשר כל נקודות-תקבולת ביניהם היא שלב¹⁵. תובנות חדשות ניתזות כניצוצות מחילוף המידע המתחולל בתהליך הקבלה זה. עם כל רובד חדש של השתמעויות, מתארך הסולם מעלה ופנימה.

סולמות ההקבלות חוצים ומסדרים את מרחב התופעות, חסר-הצורה לכאורה, יוצרים גרם מדרגות מואר החודר לקרבי המציאות ויכול לשאת את העולים בו אל לב הדברים כולם. מבלעדי הסולם ושלביו המורכבים בקפידה, אין דרך לחצות את התהום מאן לשם. במובן זה, התבוננות קבלית היא סוג של מדיטציה. פרקי הספר מבקשים, בין השאר, לספק תרגול ראשוני שלה.

לוגיקה עמומה

ענף חדש יחסית במתמטיקה נקרא 'לוגיקה עמומה' (*fuzzy logic*). חדשנותו נעוצה ביכולתו לנסח שפה מתמטית המשקפת לאשורה את אופיו המורכב של הטבע. בעולם האמיתי, דברים אינם שחור ולבן. רוב הקטגוריות המושגיות שלנו מציירות קווי-הבחנה דמיוניים בין דברים שלמעשה חופפים או שהם רק שתי נקודות על רצף אפור ומודרג. למשל, הקביעה כי "גברים גבוהים מנשים" היא בה בעת נכונה ומוטעית: לרוב היא אמיתית, אך יש לה יוצאים רבים מן הכלל.

15 דיון זה מתקשר לחלום הנודע של סולם יעקב (בראשית כח, י-יז). ניתן לשער שזו הסיבה שהרב יהודה אשלג בחר בשם הסולם לפירושו על הזוהר.

ישנן נשים גבוהות וגברים נמוכים המפריכים חיזוי זה; השוואת נשים סקנדינביות לגברים יפנים, למשל, תניב הכללה הפוכה.

הלוגיקה הקלאסית היא דו-ערכית, כלומר היא יכולה לענות רק ב"כן" או "לא". אין בה מקום לקביעות כמו "כן, אבל...", "בערך", או "לעיתים". חידושה של הלוגיקה העמומה הוא שהיא כן כוללת אותן. היא שואפת להביא מחשבים למצב בו יצליחו לשקף את הגוונים הדקים שבעולם האמיתי, אשר הם בדרך כלל רק חלקי אמיתות.

הקבלה אמונה על מלאכת הלוגיקה העמומה מני קדם. היא מכירה בכך שהעולם הוא מה שמכונה היום הולוגרפי – כלומר, שכל חלק בתוכו מכיל ומשקף בחינות של המכלול. עקב זאת, קביעה של 'שחור ולבן' באשר לכך ש-א מנוגד ל-ב לעולם אינה נכונה באופן מוחלט, מכיון ש-ב מכיל בחינה של א ולהפך. כל קביעה לגבי ב איפוא תמיד נכונה באופן חלקי גם לגבי א. אין בקבלה כל קביעה שהיא מוחלטת, שטחית ופשטנית. תמיד ישנו הקשר נוסף או נקודת מבט שבה היחסים בין יסודות מסוימים משתנה או אף מתהפכת. לכל קביעה יש סייגים¹⁶.

אמנם, אין לאבד את היער לטובת העצים. מותר עדיין לקבוע היגדים כלליים של אמת, חרף ההסתייגויות. הגברים אכן גבוהים מנשים, באופן כללי, ואפשר לערוך הבחנות מועילות ביחס לעולם בהתבסס על כלל זה. ומצד שני, אין לאבד את העצים לטובת היער, כפי שקורה כשמתקבעים לגבי הכללות שאינן משקפות את אופיה העמום של המציאות. מי שמתמסר יתר על המידה לעיקרון מסוים, שהיה אמור להוות הכללה בלבד, יעצום את עיניו בפני כל הסתירות בהן יפגוש. הקבלה מחייבת את חסידיה לשמור את מוחותיהם רעננים, כיון שכל הקשר-חיים הוא ייחודי וכל דבר עשוי להתגלות כיוצא מן הכלל. מקובל נוכח תכופות לדעת כי העולם והאמת עמומים ביחס למושגים באמצעותם הוא מנתח אותם.

דברים אלו מתייחסים לכל התורות שיובאו כאן, ובייחוד לזו של האר"י (פרק 2). אין סוף להסתייגויות שיש להצמיד לכל משפט. סיפורה של הלבנה הינו לאין ערוך מורכב מאשר המתואר בכתביו. ברם, אם היה עלינו לכלול בספר זה את כל ההסתייגויות העולות מנושא מסוים, היה המסר הכללי יוצא נפסד בעטיו של גודש הפרטים. לפיכך הוחלט לכלול את מינימום הפרטים, ולייצר קביעות משמעותיות אשר עודן נגישות גם לקורא הלא-מיומן. המסקנות המוצגות הן אפוא אמיתיות לפחות כמו קביעה "גברים גבוהים מנשים".

מושגי יסוד בקבלה

כשהקבלה מתארת את העולם היא משתמשת באוצר מילים מיוחד, הנשען רבות על האנשה (אנתרופומורפיות). מערכת דימויים המבוססת על צלם האדם עלולה כמובן להיראות בלתי ראויה בבואנו לדבר על נושאים רוחניים ומופשטים שכאלה, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר באלוהות עצמה. אכן, בכל הנוגע לתיאור האלוהות במונחים מאנישים, המקובלים עצמם הרבו להזהיר מפני התייחסות לדברים כפשוטם, והזכירו שיש להקפיד לקוראם כמשלים המקרבים את תוכן הדבר לדעת האדם¹⁷. הסיבה שהקבלה עושה שימוש בשפה מאנישה היא מכוונת, ונועדה לשרת מטרה חשובה. עם כל מעלתה הברורה של השפה הפילוסופית המופשטת על דרכי תיאור קונקרטיים, היא לוקה גם במספר חסרונות משמעותיים. בהפשיטה את מושא ניתוחה מכל מאפייניו החיצוניים, היא אמנם מזקקת את תמציתו העיקרית, אולם זאת על חשבון הנופך האנושי, הרגשי והמוחשי שלו. סוג זה של כתיבה אמנם מסבר את אוזן השכל, אך לאוזניה של הנפש הוא מתקשה מאוד לחדור. בין השאר מסיבה זו, משתמשת הקבלה בדימויים אלו¹⁸.

המודל האנתרופומורפי המרכזי של הקבלה מכונה 'עץ החיים'. מודל זה, המקביל לצורת גוף האדם, משמש כמעין מפה של המציאות ומספק מוקד מוחשי לתורותיה. עץ החיים הוא צורת ארגון מסוימת של עשר בחינות או כוחות באמצעותן בורא הקב"ה את עולמו ומקיימו, והמכונים 'ספירות'. שמות הספירות, מלמעלה למטה, הן: כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. מסיבות שיוסברו מייד, לעתים מצוינת בין בינה

17 זוהר, אדרא רבא, חלק ג קצו עמ' ב: "כל המילות אשר הביא האלקי רבי שמעון בר יוחאי בזה הספר הקדוש, כגון מצחא דגולגלתא, שערי דרישא, חללי דמוחא, חוטמא דתיקא, אודנין, ידין, ורגלין, וזולתם מהכלים הגשמיים ותוארים אחרים שתאר בהם השם יתברך... הלא המה מורים מדות וספירות ועניינים פנימיים שכליים, וכל האברים שכינו החכמים הללו, הם לדמיון וסימנים לדברים סתומים ועלמים, לא לשום דבר גשמי וחומרי חלילה וחס, כי אין דמיון בינו יתברך ובינינו בשום צד מהצדדים, וכל שכן מצד העצם והתבנית, השם יצילנו משיגאות אמן כן יהיה רצון".

18 הבחירה בשפה מאנישה משקפת שיטת ניתוח הנטועה במסורת היהודית מקדמותה. כך למשל כותב הרב שטיינולץ אודות המתודיקה התלמודית: "בתלמוד, כמו ברוב התחומים של המחשבה היהודית המקורית, יש בריחה מודעת מאוד מכל נסיון של מחשבה מופשטת, הנסמכת על מושגים מופשטים... חולשתה של כל חשיבה אבסטרקטית נעוצה בעובדה כי חשיבה זו יוצרת כפעם בפעם מושגים חדשים. ולפי שלאותם מושגים אין הגדרה אלא במושגים מופשטים דומים, לעולם אין לדעת האם באמת קיימת חריגה מן הנושא או שמא מותר עדיין לעיין בו. משום כך אין אנו מוצאים בעיון התלמודי כמעט אף פעם מילים מופשטות, גם כאשר מילים אלה נראות בסיסיות לדיון, וכאשר כל שיטה משפטית או עיונית אחרת היתה מכניסה אותן לשם" – עדין שטיינולץ, **התלמוד לכל** (ירושלים: עידנים, 1977), עמ' 163-165. בצטוט זה, אילו היינו ממירים את המילה "תלמוד" במילה "קבלה", היו נותרות קביעותיו של הרב שטיינולץ תקפות במידה רבה.

לחסד ספירה נוספת בשם ד ע ת .

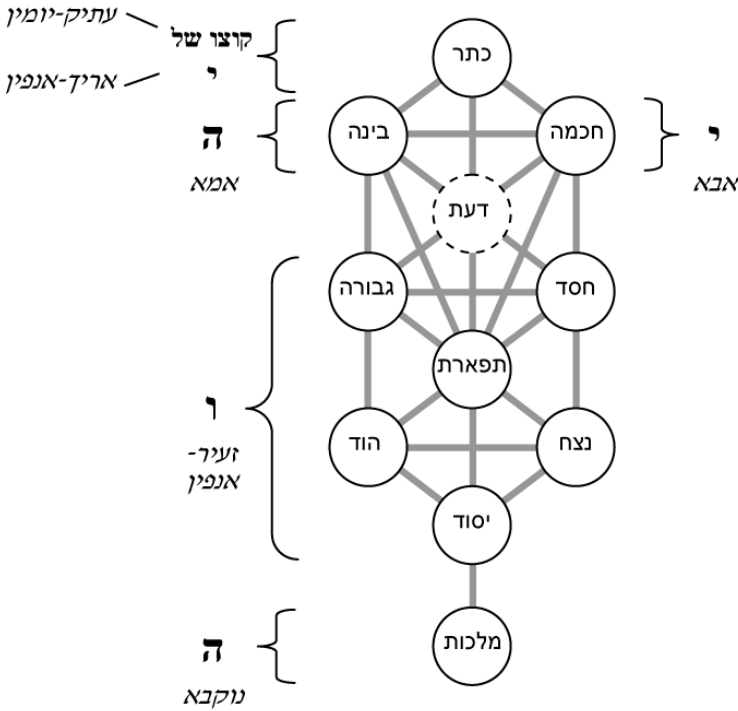
עשר הספירות הן ערוצים של שפע והתגלות המחברים את האין סוף האלוהי עם הבריאה המוגבלת הנאצלת ממנו. לכל ספירה יש את המאפיין הייחודי שלה והן מאורגנות באופן היררכי אך מקושרות זו לזו. הספירות מגשימות את המלאות של ההוויה, מהתחומים הנשגבים אשר מעל ומעבר לתפיסת האדם, דרך המחשבה והרגשות ועד לעולם החומרי. בעוד שהמהות העצמית של האל היא מעבר לכל תואר, מספר וקטגוריה, הרי שכשהוא בוחר לתקשר עם הבריאה הוא 'מנמיך' עצמו ומשתמש באחת הספירות כמסכה או כלבוש בכדי להיות מובן, בכדי לגלות לעולם פנים כביכול, חרף מהותו העצמית שהיא בלתי-מושגת לחלוטין. הספירות כוללת בתוכן את כל מימדי המציאות. הן אינן מובחנות לחלוטין זו מזו, אלא מקושרות בינן לבין עצמן ויוצרות מכלול אורגני הגדול מסך חלקיו.

עץ-החיים מכיל שלושה קוים אנכיים. הימני הוא קו ה ה ת פ ש ט ו ת , ולו קונוטציה זכרית; השמאלי הוא קו ה צ מ צ ו ם והוא נקבי באופיו; הקו המרכזי ממצע וממזג ביניהם, והוא באופן עקרוני דו-מיני (אנדרוגני), אם כי כל אחת מהספירות שלאורכו נוטות או ימינה או שמאלה ולפיכך בעלות נטיה זכרית או נקבית.

לעיתים מאורגנות עשר ספירות אלו בשש קבוצות המכונות 'פרצופים'. 'פרצוף' פירושו מערכת שלמה המורכבת בעצמה מעשר ספירות ומהווה מעין דמות אדם ארכיטיפית (המונח 'פרצוף' אינו מתאר פנים בלבד, אלא את שיעור הקומה השלם של האדם). הקבלה מסדרת את ששת הפרצופים הללו כמעין יחידה משפחתית. לכל אחד מהפרצופים תפקיד אחר ב'משפחה':

- עתיק-יומין: סבא-רבא
- אריך-אנפין: סבא
- אבא ואמא: אבא ואמא
- זעיר-אנפין: בן, בעל
- נוקבא: בת, אשה

פרצופים אלו משמשים תדיר כ'קולות' או תת-דמויות בתוך האדם היחיד. תרשימים 0.1 מתאר את מבנה הספירות ויחסייהן לפרצופים השונים.

תרשים 0.1
עץ החיים

כל אחד מעשר הספירות וששת הפרצופים מאופיין בתכונה מסוימת, שהיא תרומתו הסגולית לנשמתו הכללית של האדם. טבעו של אדם ורמת ההתפתחות הרוחנית שלו קובעים איזו מהתכונות הללו משולבת בו באופנים איתנים ובריאים, ואיזו מפותחת פחות או יותר מדי.

באופן מסורתי, נמנות הספירות מלמעלה למטה, מכתר למלכות. אולם למעשה, מבטא עץ החיים תנועה דו-כיוונית. התנועה מלמעלה למטה, הנקראת 'אור ישר', מבטאת את סדר הבריאה. במסלול זה נאצל העולם בראשיתו, ודרכו זורמים אליו תדיר האורות והשפע האלוהיים אף עתה. התנועה מלמטה למעלה, לעומת זאת,

הנקראת 'אור חזור', מתווה מסלול בן עשרה צעדים בו כל נשמה מנסה לעלות במהלך חיפוש אחר שלמות ואיחוד עם בוראה. בכללותה, משקפת הזרימה הדו-כיוונית הזו את תנועת ההשתלמות של הבריאה ואת כמיהתה לאיחוד עם שורשה.

נמנה את הספירות בקבוצות ונתארן בקצרה:

כתר

ספירה הכתר היא הראשונה והמרוממת מכל הספירות. היא מתארת את רצונו הנעלה של האל, הכמוס בלב כל נקודה במציאות. כשם שהכתר מונח על גבי ראש המלך, כך רצון ה' נח על כל פרט בהתפתחות העולם, אף כי הוא עצמו שורה כביכול מעל הבריאה. ספירת הכתר שייכת לקו האנכי האמצעי של הספירות, המאופיין בכך שספירותיו מאחדות בתוכן שני קטבים מנוגדים. הקטבים שמאחד הכתר הם רצון האל ורצון האדם.

כשם שכתר מקיף את הראש, כך בקרב האדם מסמלת ספירת הכתר את רבדי הנשמה הנחים כביכול 'מעל' או 'מסביב' התודעה. הפסיכולוגיה המודרנית מכירה כידוע בקיומו של 'לא-מודע' בנפש האדם, אך הקבלה מבחינה בין שני סוגים של לא-מודע: התת-מודע, השייך לרובד היצרי והנמוך שבאדם ושוכן מתחת להכרה, והעל-מודע, השייך לרובד הרוחני הנעלה שלו ושוכן מעל ההכרה. הפסיכולוגיה הרגילה, שהוקמה על תשתית השקפת עולם מטריאליסטית, אינה מכירה בקיומה של הנשמה, ועוסקת באופן בלעדי בתת-מודע; לפי הקבלה, לעומת זאת, העיקר הוא דווקא העל-מודע הנשמתי, הצופן בחובו תכנים משמעותיים המהווים חלק מהותי מן האדם¹⁹. על-מודע זה הוא ספירת הכתר.

19 למעשה, לפי הקבלה והחסידות העל-מודע בלבד ראוי לשם לא-מודע, שכן רק תכניו נחים באמת מחוץ להשגתה של ההכרה המודעת. תכני התת-מודע, מוסווים ככל שיראו לנו, אינם כה מסתוריים כלל: מדובר בדחפים ויצרים בסיסיים שמקורם בחלק החייתי של נפשנו. האמת היא שאין גלוי ומוחשי מיצרים אלו, והסיבה היחידה שהם הופכים לבלתי-מודעים היא שלעתיים קרובות נוטה האדם התרבותי להדחיק את קיומם ולשקוע בדמיון כוזב, לפיו מכיוון שהוא יצור אנושי וכן-תרבותי אזי אין בו רובד חייתי. אך באם משוחרר האדם מדימוי-עצמי אשלייתי זה ומקפיד לשמור על מודעות מלאה להיותו בעל נפש בהמית (כדוד המלך המתוודה לה' "בהמות הייתי עמך", תהלים עג, כב), אין חלק זה מודחק אצלו, וממילא לא נחשב לחלק מהלא-מודע. עבודת החסידות כוללת בדיוק מרכיב זה: הכרה מלאה בהיותינו קודם כל בעלי נפש בהמית, ומתוך כך פתיחות לקבל את הנפש האלוהית שניתנה לנו ולהזדהות עמה. ראו בעיקר: ר' שניאור זלמן מלאדי, ספר התניא, חלק א'.

ספירת הכתר מקבילה לשני פרצופים הנחים זה תחת לזה: עתיק-יומין (סבא-רבא בעץ המשפחה), ואריך-אנפין (סבא). התכונות המאפיינות פרצופים אלו הן אמונה, תענוג ורצון, באופן הבא:

פרצוף		תכונה
עתיק יומין	אמונה	רצון
	תענוג	
אריך אנפין		

שני הפרצופים האלו מבטאים את שורשיהם העליונים והנסתרים של כל תהליכי הנפש: כל מחשבה או פעולה נובעים מרצון מניע; כל רצון נובע בתורו מנקודה כמוסה של תענוג רוחני, שהיא עצמה בלתי-רצונית וגבוהה מהרצון; ואילו התענוג הגבוה מקורו באמונה במקור הטוב כולו.

חכמה, בינה, דעת (חב"ד)

שלוש ספירות אלו מקיפות את תחום המחשבה (שלנו באופן מילולי, ושל האל באופן מטאפורי). חכמה היא הברקה של השראה, אינטואיציה גולמית המאירה את השכל בבת-אחת. אמנם, ממצאי החכמה יאבדו אלא אם כן יקלטו וישוכללו בידי הבינה, המבטאת את היכולת להבין דבר מתוך דבר (חשיבה אנליטית)²⁰, להבחין בין דבר לדבר (חשיבה קטגורית)²¹, ולבנות חזון מקיף וכולל שלהם (חשיבה סינתטית)²². המחשבה כפי שהיא מופיעה בספירת החכמה היא למעשה מעין נקודה דחוסה של אור, שאוסף עצום של פרטים נעולים בתוכה בצפיפות; ספירת הבינה מתירה סבך זה לאורך, לרוחב ולעומק, מפתחת את ההשתמעויות והתכולות הכמוסות, ופורשת מעין תמונת-נוף המספקת הקשר רחב לרעיון

20 הגדרת הנבון בתלמוד היא "מבין דבר מתוך דבר" (ראו למשל: תלמוד בבלי, חגיגה, יד עמ' א).

21 כבברכת השחר "ברוך... הנותן לשכני בינה להבחין בין יום ובין לילה" (סידור התפילה, ברכות השחר).

22 הקשר בין בינה ל-בינה נרמז בפסוק "חכמות נשים בנות ביתה" (משלי יד, א), וכן בדרשת חז"ל על המלה "ויבן" בפסוק "ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה" (בראשית ב, כב): "מלמד שנתן בינה יתירה באשה יותר מבאיש" (תלמוד בבלי, נדה, מה עמ' ב).

הגרעיני המקורי.

ספירות החכמה והבינה מקבילות בהתאמה לפרצופי א ב א ו א מ א , מכיוון שאופן שיתוף פעולתם דומה לתפקידי הזכר והנקבה בזיווג פורה: ספירת החכמה מספקת את הזרע הראשוני של המחשבה ולכן מכונה א ב א , ואילו הבינה קולטת את הזרע ועל פני זמן מפתחת, מגבשת ומולידה אותו בצורת רעיון שלם, ולכן מכונה א מ א . בגוף האדם, מקבילות שתי ספירות אלו להמיספרה הימנית והשמאלית של המח.

בזמן שהחכמה והבינה שייכות, בהתאמה, לקוים הימני והשמאלי, ספירת הדעת נחה במרכז, הישר מתחת לכתה. למעשה, הדעת היא תמונת המראה של הכתה, אך בזמן שספירת הכתר מבטאת את השורשים העל-מודעים של המחשבה כאמור, ספירת הדעת פועלת בתוך המרחב המודע. עם זאת, מדובר באותו כח עצמו. מסיבה זו, מדגיש ספר יצירה כי עץ-החיים כולל בדיוק "עשר [ספירות] ולא תשע, עשר ולא אחת עשר"²³. לכן גם הכתר והדעת כמעט תמיד אינם נמנים ביחד: ביחס למכלול הבריאה נמנה הכתר בלבד, בעוד שביחס למודעות האנושית נמנית הדעת. מכיון שהדעת אינה אלא השתקפות או נגזרת של ספירת הכתר, ברוב המקרים הכתר הוא זה הנמנה מביניהם. מאותה סיבה, גם אין פרצוף המקביל לה.

מאחר וספירת הדעת ממוקמת בעמוד המרכזי של עץ החיים, אף היא מאחדת קטבים, וזאת בשתי רמות שונות: 'דעת עליון' מאחדת בין החכמה והבינה, מח האבא ומח האמא שבשכל (וכוונתו היא מקבילה לחיבור בין שתי ההמיספרות של המח); ו'דעת תחתון' מאחד בין השכל בכללותו לבין מידות הלב (וכוונתו מקבילה לגזע המח או לצוואר, המחבר בין המח לגוף). ספירת הדעת יוצרת איחוד של ממש בין היודע והידוע, סובייקט ואובייקט וכן מח ולב; מסיבה זו משתמשת העברית בשורש י.ד.ע בכדי לתאר את הזיווג המיני (דוגמת "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ"²⁴), מקבילתה הגשמית של הידיעה.

23 ספר יצירה א, ג.

24 בראשית ד, א.

חסד, גבורה, תפארת (חג"ת)

שש הספירות הבאות מבטאות אברים רגשיים, או בלשון הקבלה 'מידות'. מביניהן, שלוש הראשונות מקבילות לחזה ולרובד הרגשי של האדם.

חסד הוא הדחף המתפשט המוכוון החוצה, של נדיבות ללא תנאי. הוא מקביל ליד ימין, כשהיא פשוטה כביכול החוצה בתנועה של נתינה. דחף זה מתמתן על ידי הגבורה, כח האיפוק והצמצום. זו מקבילה ליד שמאל, כשהיא נוקפת כביכול בתנועה של בלימה ודחייה. מידת הגבורה מתבטאת בכמה אופנים: מצד אחד היא מסייגת את הרצון לתת, ובכך מגוננת על הנותן מלבטל עצמו לטובת המקבל; מן הצד השני היא מאלצת את הנותן להתאים עצמו ליכולתו של המקבל להכיל את מה שניתן לו, ומונעת בכך מספירת החסד מ'לחנוק' את המקבל בנתינה גדושה מדי. בנוסף לכך, הגבורה שוללת כל מה שמנוגד לרצון האל, ובאופן כללי היא המכוונת את הגבולות והמסגרות בבריאה.

תפארת היא ה'לב' של עשר הספירות, וכן מקבילה במיקומה ללב הפיזי של הגוף. בהיותה ממוקמת בקו המרכזי, מאחדת תפארת את הנדיבות האלטרואיסטית של חסד עם ההגבלה והשימור העצמי של גבורה. תפארת ממזגת בין שני הדחפים המנוגדים הללו ומגיעה למידת-אמצע של רחמים מאוזנים. יישומה הצודק והרגיש, של נדיבות ואיפוק מונע, מעל לכל, בידי הזדהות מתמדת עם כל יצורי האל ותשווקה אמיתית לטובתם הגבוהה ביותר.

נצח, הוד, יסוד (נה"י)

השלישיה השניה מבין שש ספירות המידות מקבילה לאזור המותניים ולרובד היותר גופני וארצי של האדם.

ספירות **נצח** והוד נחשבות בדרך כלל לזוג; הן מוקבלות לעתים לרגליים, המקדמות את הגוף בתנועה משותפת, ולעתים לכליות, הנתפסות באופן מטאפורי כ'כליות יועצות' המדריכות כביכול בעניינים מעשיים. **נצח** הוא הכח להתגבר על מכשולים ולחתור להצלחה ולנצחון; הוד לעומת זאת הוא כח ההודאה באי-היכולת לנצח, וכן הכח לעשות זאת מתוך הודיה (במילים אחרות, היכולת להפסיד בכבוד). כמו כן, ניתן לומר שספירת הנצח נאבקת באופן

בלתי-מתפשר על השגתה של אמת מוחלטת, בזמן שהוד נושאת ונותנת עם כל הצדדים המעורבים, מתחשבת בפנים היחסיות של האמת. יחד, הן מחליטות מהי הדרך הטובה ביותר לממש את הרחמים המאוזנים של התפארת שמעליהם, במסגרת מגבלות המציאות המעשית.

ספירת היסוד היא עצם הכח המקשר בין המשפיע והמקבל, בין האדם והעולם. היא אוספת את ההשפעות הרוחניות והרגשיות המחלחלות מטה דרך הספירות הקודמות לה, מרכזת ומעבה אותן לכדי צורה מוחשית, ולבסוף מעבירה אותן בסדר הגיוני אל המקבל. מיקומה בעמוד המרכזי מרמז על החיבור שהיא יוצרת בין האני לזולת.

כל שש הספירות הללו, מחסד ועד יסוד, יוצרות את הפרצוף זעיר - אנפין או בן.

מלכות

העשירית והאחרונה שבספירות היא המלכות. היא מהווה את השיא של רצף ההאצלה שקדם לה, כשהוא מקבל אצלה צורה ממשית ונושא פירות. למלכות אין אורות משל עצמה (בלשון ספר הזוהר, "לית לה מגרמה כלום", אין לה מעצמה דבר), למעט מה שהיא מקבלת מיתר תשע הספירות. אך דווקא נקודת-גמר קודרת ונמוכה זו של תהליך השפיעה האלוהי, היא שנהיית הכתר של האור החור, הנקודה שבה קרן אור השמש היורדת מטה מומרת לאלומת אור ירח העולה מעלה. עקב זאת, מלכות היא בו-זמנית הנמוכה שבספירות וגם הגבוהה שבהן. רעיון זה רמוז במשפט מספר יצירה: "נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן"²⁵.

למעשה כל תהליך ההאצלה של הבריאה הוא תהליך השתלמותה של ספירת המלכות, הבאת ההתגלות הארצית של האלוהות לנקודה שבה היא משקפת במדויק את יפי הדגם השמימי שלה, גן העדן האלוהי. השלמת התהליך הוא העידן המשיחי, המתואר בין השאר כ"השראת ה' בעולמות התחתונים", וכן כ"תקומת השכינה מעפרה".

ספירת המלכות מקבילה לפרצוף נוקבא, רעייתו של זעיר - אנפין. בהיותה ממוקמת בעמוד המרכזי של עץ החיים, מחזיקה המלכות בכח לחבר נשמה

לגוף ורוח לחומר. תכונת הנפש שהיא מבטאת היא שפלות, הפך ההתנשאות והגאווה, היכולת להרגיש כי כל מה שיש לנו קיבלנו מלמעלה, וכי במהותנו אין אנו נעלים מכל אחד אחר.

קושיה עשויה להתעורר לגבי העובדה כי פרצוף זעיר-אנפין מקביל לשש ספירות שונות, ואילו בת-זוגו מקבילה לספירה אחת בלבד. מדוע זה מורכב הזכר מרכיבים רבים ומשלימים, ואילו הנקבה היא דמות פשוטה ומצומצמת כל-כך? על מנת להבין זאת יש להבין את היחס בין פרצופים לבני-אדם, בו נעסוק בפרק הבא. לעת עתה נאמר רק, כי הדבר מהווה שיקוף של הדינמיקה הפנימית בין משפיעים למקבלים: פרצוף זעיר-אנפין מגלם את הסובייקט הפועל והיוצר (בין איש ובין אשה), המאגד כוחות נפש שונים לכדי החלטה ואז מיישם אותה במציאות בצורת הענקת שפע; נוקבא לעומת זאת מגלמת את הזולת העומד מולו (בין איש ובין אשה), שעל מנת לקבל ממנו משהו נדרש לפנות בתוכו חלל ולהפתח אליו. זאת הסיבה ש'הוא' כולל מספר מרכיבים ואילו 'היא' אחד בלבד. מובן שכאשר הם מחליפים תפקידים – כאשר המשפיע הופך למקבל שיש לו מה ללמוד מזולתו, והמקבל הופך למשפיע המלמדו – מגלם כל צד את הארכיטיפ ההפוך²⁶.

הטבלה הבאה מסכמת את כל הנתונים הנ"ל לגבי הספירות והפרצופים המקבילים להן:

ספירה	פרצוף	אבר גוף	תאור	איחוד (תכונה יחודית לקו האמצע)	
א1	כתר	היקף הראש	אמונה עילאית	אלוהים ואדם; שורש עליון ותודעה אנושית	
			עונג עילאי		
			רצון עילאי		
2	חכמה	אבא	הברקה שכלית, השראה, רעיון גולמי ובלתי מפותח	-	
3	בינה	אמא	הבחנה בין לדבר לדבר, הבנת דבר מתוך דבר, פיתוח רעיון	-	
ב1	דעת	-	צוואר / קורפוס / קולוסוס / גזע המוח	מח ימני ושמאלי; מחשבה ולב; אמת כללית ופרטית	
			תפיסה שלמה, מודעות מאוזנת ומגובשת, יכולת נשיאת הפכים		
4	חסד	זעיר - אנפין / בן	נדיבות רחבה, נתינה אלטרואיסטית	-	
5	גבורה		איפוק, הבלגה, שימור עצמי, שמירת גבולות	-	
6	תפארת		לב	נדיבות אלטרואיסטית ושימור עצמי	
7	נצח		רגל ימין / כליית ימין	נחישות, החלטיות, תפיסת אמת מוחלטת	-
8	הוד		רגל שמאל / כליית שמאל	יכולת ויתור והודאה בטעות, תפיסת אמת יחסית	-
9	יסוד		אברי המין	השפעה לזולת לפי מידותיו, יכולת ריכוז כוחות, שליטה עצמית	אני ואחר
10	מלכות		פה / עטרת אבר המין / הזולת	הגשמה, התגלמות, הבאה לשלמות	נשמה וגוף; רוח וחומר

עץ החיים, על שורשיו למעלה (כתר) ופירותיו מלמטה (מלכות) נוכח בכל אתר ואתר. הוא שורה בלב כל אבר במציאות, מחלקיקי החומר היסודיים ועד פאתי היקום הנשגבים, מעולם החומר ועד עולם המלאכים ומעבר לו. הוא קרן היסוד של הבריאה, המפה האוניברסלית המציגה את היסודות הנוכחים בכל. אף שעשר הספירות תמיד שם, אין הן זוכות לייצוג שווה. רבות מהן, לעתים רובן, עלולות להיות 'רדומות', נסתרות מהעין ומפעילות השפעה עקיפה בלבד. חרף זאת, כל תיאור שלם של ענין כלשהו – עצם, מושג או שדה רעיוני – חייב לזהות את השתתפות כולן.

דגם הספירות והפרצופים הוא לקסיקון הבסיס של הקבלה. השקעת מאמץ בהכרת תכונותיהן ויחסי הגומלין שלהם יעמיק ויעשיר כל לימוד של רזי הקבלה.

זכר ונקבה בקבלה

המפה אינה השטח

ההבדלים המהותיים שבין ארכיטיפים ובני-אדם

משעלה במחשבתו של האחד והיחיד רעיון השניים, הופיעה בעולם עובדת המגדר. השניות הבסיסית ביותר במציאות היא לפי הקבלה שניות הזכר והנקבה, ועל כן היא מרבה לעסוק בגילוי פנים זכריים ונקביים בבריאה ואף באלוהות עצמה. כאשר היא עושה זאת, היא אינה מדברת על גברים ונשים מסוימים, אלא על ארכיטיפים – מושגים גנריים המבטאים מהויות כלליות. נקודה זו היא כר פוריה לאי-הבנות רבות, ולכן יש לעמוד עליה במדויק.

ניתן להצביע על ארבעה הבדלים בסיסיים בין ארכיטיפים של הזכר והנקבה לבין גברים ונשים ממשיים:

א. זכר ונקבה הם מושגים כלליים. זה נראה טריויאלי, אולם יש לזכור זאת כל הזמן. תופעת החלוקה הדואלית לזכר ולנקבה קיימת ברחבי הבריאה, כאשר קיומם של גברים ונשים אינו אלא ביטוי אחד שלה. באופן גלוי ביותר היא מופיעה במינים רבים בטבע הביולוגי, ומדרש חז"ל מחדד את ההסתכלות במציאות ומניע אותנו להבחין בקיומם גם מעבר לו: "כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם".¹ בכל מישורי הטבע – הכימי, הפיזיקלי, הקוסמולוגי, התת-אטומי – ניתן לאתר חלוקה זוגית לישויות זכריות ונקביות. תורת הסוד מרחיבה מדרש זה עוד יותר, ורואה את ההוויה כולה, הפיזית והמטאפיזית כאחד, ככנויה מפן זכרי ומפן נקבי, המשלימים ומפרים זה את זה.²

1 תלמוד בבלי, בבא בתרא, עד עמ' ב.

2 אכן, עקרון זה הורגש בידי אנשי רוח ברחבי העולם ובכל התקופות, ומבוטא בסמלים רבים כגון סמל היין

גברים ונשים, אם כן, אינם אלא ביטוי אחד מני רבים של דואליות הזכר והנקבה בטבע. יתרה מכך, גם 'גברים' ו'נשים' הם מושגים כלליים לעומת איש או אשה מסוימים, והתכונות המאפיינות אותם תקפות לגביהם באופן חלקי בלבד, במידה ובאופן שאינם זהים בין אדם לאדם. כאשר הקבלה מדברת אודות זכר ונקבה, היא מתייחסת אליהם במובן הרחב ביותר האפשרי. היא אינה מדברת רק על בני אדם, ולעתים קרובות אף לא בעיקר עליהם, וודאי שלא על איש או אשה מסוימים. היא מדברת על בחינות בהוויה, הלוכשות פנים מפנים שונים בריבוא תחומים ומישורים, והתקפות בין השאר לגבינו.

האם פירוש הדבר הוא שדברי הקבלה אודות זכר ונקבה אינם נוגעים לנו כלל? התשובה היא, שהדברים נוגעים לנו בה - במידה שגופנו הוא חלק מהותי ממיי שאנחנו. גופנו אינו כל מה שאנחנו, לא ניתן לרדד אותנו לכדי המישור הגופני שלנו או לבטל את אישיותינו הייחודית והחד-פעמית לפיו; אך עם כל זאת, גופנו הוא עדיין חלק בלתי נפרד ממי שאנחנו, רובד התשתית של חיינו, שעם כל היותו ארצי וחיצוני נודעת לו השפעה מכרעת על צורת חיינו ומבנה הנפש שלנו. להיותנו שוכנים בגוף שהוא באופן מוחלט או זכרי או נקבי נודעות השלכות רבות³. היכולת לשאת בקרבנו אדם אחר, גם אם טרם התממשה או לעולם לא תתממש, בהכרח מעצבת תודעה שונה מחוסר היכולת לעשות זאת לעולם; היות מיניותנו שוכנת מחוץ לגופנו ונגלית לעין מבנה בהכרח דימוי עצמי ואופן הסתכלות שונים מאשר בהיותה מכונסת בגופנו וסמויה מן העין; וכן הלאה (זאת מבלי להכנס להבדלים ההורמונליים, המשחקים אף הם תפקיד משמעותי בעיצוב המרקם הרגשי). אנו יצורים מורכבים שגופנו ומיניותנו אינם אלא חלק קטן מהמכלול, אולם במידה שהם עדיין חלק, ועדיין מעצבים את מי שאנחנו, במידה זו דברי הקבלה אודות זכר ונקבה ככוחות כלליים בכריאה רלוונטיים לגבינו.

ב. זכר ונקבה הם מושגים יחסיים. כאשר מתבוננים בזכר ובנקבה בצורה כוללתית זו, מתבהרות האיכויות הסגוליות שכל אחד מהם מבטא. בטבע, הזכר הוא המזריע זרע בגופה של הנקבה, והנקבה היא הקולטת את הזרע, מפתחת את הגנוז בו לכדי גוף שלם ומולידה אותו. לעובדה פשוטה זו יש איכויות נלוות

הקאנג הנודע.

3 ישנם יוצאים מן הכלל נדירים ביותר, המכונים בהלכה 'אנדרוגינוס', הנולדים עם סממני שני המינים. אולם זהו מקרה מיוחד הטעון דיון בפני עצמו, והוא בבחינת יוצא מן הכלל המעיד על הכלל.

רבות, אולם זהו המבנה התמציתי הממחיש את מהות הזכר והנקבה. על בסיסו, הוגדרו הזכר והנקבה בקבלה כמשיע וכמקבל, בהתאמה. בזכר גנוז חזון, רעיון או חידוש, אך הוא קיים שם בכח בלבד, מקופל בצורת זרע שטרם מומש. הנקבה המקבלת את הזרע הזה היא הכח המסוגל להוציא את הגנוז בו מהכח אל הפועל, להרחיב, לפתחו ולהוסיף עליו משלה, עד שהוא הופך מרעיון בעלמא לממשות חיה ופועלת⁴. הדוגמא המובהקת ליחסי משפיע ומקבל היא של מור הו תלמיד. המורה מזרע כביכול את התלמיד בידע שלו, זה קולט אותו, 'מתבשל' עמו במעי הריון שכלי, עד שמוליד מתוכו תובנות וחידושים.

בניגוד לזכריות ונקביות ביולוגית, יחסי משפיע ומקבל אינם מוחלטים. בטבע, זכר הוא רק זכר ונקבה היא רק נקבה, אך במישורים אחרים המגדר הוא יחסי. כשם שמורה יכול להיות גם תלמיד ותלמיד יכול גם ללמד, כך כל משפיע הוא גם מקבל ביחס למי שנמצא מעליו, וכל מקבל הוא גם משפיע ביחס למי שנמצא מתחתיו. כך מתאר זאת ספר הזוהר:

המלך, אף על פי שהוא שליט עליון, הוא כנקבה ביחס לנקודה העליונה והנסתרת מכל, וכזכר ביחס למלך שמתחתיו. וכך הכל מסודר באופן זה.⁵

4 דימוי זה שאוב מהתפיסה העתיקה לפיה בפריה ורבייה, האב בלבד נותן את הצורה, והאם נותנת רק חומר. במונחים המודרניים, 'צורה' היא ה-DNA שבגרעין התא הביולוגי (הכולל את כל תכונות האורגניזם, צורתו כביכול, ואילו 'חומר' הוא גוף התא (שכן מכלול התאים מרכיב את חומר הגוף). לפי ידע זה, בטלה לכאורה הקביעה הישנה, ומסתבר כי בעוד שהאם עדיין נותנת 100% מהחומר (מבין תאי הרבייה, רק לביצית יש גוף, ואם כן מרגע ההפרייה ועד סוף ההנקה, כל גוף התינוק נבנה מאמו), את הצורה נותנים האב והאם גם יחד באופן של 50%-50% (חצי מה-DNA מצוי בזרע וחצי בביצית). אולם ניתן לראות כי הקישור העתיק בין הזכר לצורה ובין הנקבה לחומר תקף עדיין, בשינוי עדין של הנוסח: הזכר נותן רק צורה, ואילו רק הנקבה נותנת חומר. אין זו בדיוק התפיסה העתיקה, אך ניכר כי יש עדיין קשר בלעדי מסוים בין הזכר לצורה ובין הנקבה לחומר, וכך ניתן להבין היום רעיון עתיק-יומין זה. על כל פנים, הרעיון העתיק יכול להתפס כרלוונטי באותה מידה היום כאז, כאשר אנו מקבלים אותו לא כאמת ביולוגית, אלא כהגדרה מטאפיזית א-פריורית, התקפה לגבי הארכיטיפים של הזכר והנקבה, ולא לגבי זכר ונקבה בטבע.

כהערת אגב נוסף, שבמקביל לזיהוי הקדמוני בין זכר לצורה ובין נקבה לחומר, הן התורה והן חז"ל התייחסו לנשים כנותנות זרע (כלומר צורה) גם הן ("אשה כי תזרע", ויקרא יב, ב; "אשה מזרעת", תלמוד בבלי, ברכות, ס ע"א), ובכך הטרימו את הגילוי המודרני בדבר הביצית הכוללת חצי מהמידע הגנטי.

5 "מלך דא אף על גב דאיהו מלך עלאה, איהו נוקבא לגבי נקודה עלאה סתימא דכלא, ואף על גב דאיהו נוקבא, איהו דכורא לגבי מלך דלתתא, ובגין כך כלא כגוונא דא", זוהר, חלק ב, ד עמ' א. כמו כן, ראו תיקוני זוהר, פט עמ' ב: "דתרין שותפין אינון בברא וברתא, אבא ואימא, חד יהיב טפה דכורא וחד נוקבא, וכד שליט דכורא על נוקבא איהו דכר, וכד שליט נוקבא על דכורא איהו נוקבא" ("שני שותפים הם ב[הולדת] בן ובת, אבא ואמא. אחד נותן טיפה [זרע] והוא זכר, ואחד נקבה. וכאשר שולט הזכר על הנקבה הוא הזכר, וכאשר שולטת הנקבה על הזכר הוא הנקבה").

אם כל דבר הינו נקבי ביחס למה שמעליו וזכרי ביחס למה שמתחתיו, אף אחד ואחת אינו לחלוטין זכרי או נקבי. פירוש הדבר, שכאשר אשה פועלת כמשפיעה, היא נחשבת לדמות זכרית, ואילו כאשר איש פועל כמקבל, הוא נחשב לדמות נקבית.⁶

ג. זכר ונקבה יכולים לתאר חלקים ממכלול. כפי שראינו בפרק הקודם, הקבלה מסבירה כי כל הדברים בעולם מצייתים לעקרון ה'התכללות' (המבנה ההולוגרפי), לפיו כל חלק במערכת כלשהי מכיל בחינות של כל שאר החלקים. לענייננו, בכל זכר ובכל נקבה ישנן בחינות זכריות ונקביות הדרות זו לצד זו בכפיפה אחת. כאשר הקבלה מדברת אודות זכר ונקבה, יש לראות את הדברים כמתייחסים בין השאר לבחינות פנימיות אלו. במקרים כאלה, כל המאפיינים המיוחדים לזכר תקפים גם לגבי כל נקבה (בשל החלק הזכרי שבה) וכל המאפיינים המיוחדים לנקבה תקפים גם לגבי כל זכר (בשל החלק הנקבי שבו).

הדוגמא המובהקת לכך היא ספירות חכמה ובינה שתוארו בפרק הקודם, המבטאות את הצד הזכרי והנקבי שבאורח החשיבה, הן של נשים והן של גברים. בחינת החכמה פועלת כאבא של המחשבה, המפיק רעיון גרעיני דמוי זרע; בחינת הבינה פועלת כאמא של המחשבה, המפתחת את הגרעין לכדי רעיון מגובש ומממשת אותו. כל האיכויות שהקבלה מזהה בזכר, בנקבה וביחסים ביניהם רלוונטיים אם כן להבנת האינטראקציה הפנימית של בחינות אלו בקרב כל אחד ואחת.

ד. זכר ונקבה הם מושגים פשוטים. מהמאפיין הקודם עולה, כי בכל איש ובכל אשה קיימת מזיגה שונה וייחודית של תכונות זכריות ונקביות. מבחינה גופנית כל אחד ואחת בהכרח שייכים לאחד משני המינים, אך מבחינה נפשית הם מכילים תרכובת של איכויות משניהם. באחדים מן הגברים ומן הנשים בחינת המין הנגדי היא חלשה יחסית, ולפיכך הם מצייתים למאפיינים המגדריים הסטריאוטיפיים; בקרב אחרים הבחינה המנוגדת חזקה הרבה יותר, והמאפיינים המרכזיים שלהם טיפוסיים דוקא יותר לבני המין השני. בין לבין משתרע רצף מרובה-גוונים.

לא כן לגבי הארכיטיפים של הזכר והנקבה. ארכיטיפ הוא או זכרי או נקבי.

6 זוהר חלק ב, קעז עמ' ב (ספרא-דצניעותא); האר"י, עץ חיים, שער הכללים, פרק יא. על בסיס זה, למשל, יכול עם ישראל כולו, גברים כנשים, להיות מתואר פעמים כאשה אחת גדולה, 'כנסת ישראל', באשר הוא רעייתו כביכול של הקב"ה, ופעמים כזכר, 'ממלכת כהנים' (הכהונה נחשבת זכרית ועוברת כנודע מאב לבן), באשר הוא נועד להשפיע על אומות העולם.

הוא מגלם את תמצית התכונות הקשורות במגדר מסוים, כאשר כל התכונות המנוגדות מושלכות אל החוץ כאישיות נפרדת ונהיות לארכיטיפ עצמאי⁷. בזמן שגברים ונשים הם ישויות מורכבות ומוחשיות, זכר ונקבה הם מושגים פשוטים ומופשטים.

עקב כך, כשהקבלה דנה בזכר ונקבה, יש להזהר מאוד מלגזור מכך מסקנות ישירות ומיידידות לגבי כל איש ואשה. כאמור לעיל, רק במישור הגופני תקפים הדברים לגבינו באופן מוחלט, אך מישור זה נתון בהקשר של מישורי הנפש והשכל, בהם שוררת מציאות מורכבת הרבה יותר. לגביהם, יש לראות בדיוקן הקבלי של הזכרי והנקבי כמתייחס למרכיבים פנימיים בגברים ונשים כאחד. זוהי הערה חשובה, שכן כתבים פופולריים רבים טוענים באורח מוטעה כי על נשים או על גברים לחשוב, לחוש ולהתנהג בדרך זו או אחרת בהסתמך על 'הוכחות' קבליות.

ה' ברא את כל בני האדם עם צירוף ייחודי של מאפיינים זכריים ונקביים, ועל כל אחד גלות את מקומו הייחודי על הרצף המגדרי, בו משתלבים כל חלקיו באופן בריא ונושא פירות. אם אנו מנסים לחקות את הארכיטיפ של מיננו, אנו מסתכנים בהתכחשות לקיומן של תכונות מנוגדות בנו – שהן המפתח להבנת בני המין השני – וכתוצאה מכך בניוונן. מאידך, אם אנו מנסים להתעלם מהארכיטיפ המגדרי שלנו, להעמיד פנים כי עובדת היותנו גבר או אשה היא מקרית וחסרת משמעות, אנו בעצם מתכחשים למציאות הגופנית הבסיסית ביותר שלנו, ולתפקיד המשמעותי שגופנו ממלא במכלול אישיותינו⁸.

7 פרצופים מצייתים גם הם כאמור לעקרון ההתכללות ומכילים יסודות זכריים ונקביים כאחד, אך היסודות עצמם הם פשוטים ולא מורכבים. בדברנו כאן אודות ארכיטיפים, אנו מדברים אודות המרכיבים הבסיסיים ביותר.

8 שמירה על האיזון המתאים לנו בין תכונותינו השונות הינה חיונית בין השאר למציאת זיווגנו הנכון. מעבר להיות בן הזוג המתאים לנו שייך למין השני, מוּזְגַת התכונות הנפשיות שלו משלימה במדויק את זו שלנו. אם אנו מתעלמים מהצדדים השונים בתוכנו, אנו מסתכנים באובדן בן הזוג, שלא יתער כביכול ל'ניחוח' המלאכותי שאנו מייצרים.

“אחור וקדם צרתני”

הרעיון כי ישנו פן זכרי ופן נקבי בכל אחד ואחת טעון מעט הרחבה. מהו בדיוק הצד הזכרי בנפשנו ומהו הצד הנקבי?⁹

לשם כך יש להכיר את ההסבר שנותנים חז"ל לפער בין שתי הגרסאות של בריאת האדם בספר בראשית. בזמן שבפרק א' כתוב שהזכר והנקבה נבראו באחת¹⁰, בפרק ב' מתואר כי בתחילה נברא רק אדם ואז לקח ממנו ה' צלע בשנתו ובנה ממנה את האשה¹¹. הגמרא מיישבת בין שתי הגרסאות, מסבירה כי 'אדם' לא היה זכר, אלא אנדרוגינוס, או בלשון חז"ל דו-פרצופין: יצור דו-מיני שחציו זכר וחציו נקבה¹². כאשר ה' לקח ממנו צלע, מסבירים חז"ל, לא היתה הכוונה לאחת מעצמות החזה אלא לצלע גיאומטרית, לצד שלם של גופו – הצד הנקבי. חציו האחד של 'אדם' הראשון הפך איפוא לאיש, הוא אדם, וחציו האחר לאשה, היא חוה.

הקבלה הסבירה כי תהליך זה מבטא למעשה תהליך מטאפיזי המתרחש ברמה הארכיטיפית של הפרצופים. במשפחת הפרצופים, פרצופי זעיר-אנפין ונוקבא, הזכר והנקבה, מתחילים דרכם כמעין זוג תאומים סיאמיים ברחמה של פרצוף אמא¹³, ויותר מאוחר, בתהליך המכונה 'נסירה' הם מופרדים לשתי ישויות נבדלות. כפי שניתן לראות, שלבים אלו מקבילים במדויק לתיאור חז"ל בדבר בריאתם של האיש והאשה. מה שהתיאור הקבלי מעניק לנו, הוא המעבר ממישור האנשים והנשים למישור הזכר והנקבה, ותזכורת כי כל התהליך הזה מתרחש מבחינה רוחנית בכל מקום בו יש מגדר, ובנפשם של כל אחת ואחד.

בכל אופן, מהו החלק הזכרי באדם ומהו הנקבי. דבר זה מתברר דרך התבוננות באספקט חשוב של סיפור האנדרוגינוס והנסירה. שאלה הטורדת את המנוחה היא, אם 'אדם' הראשון לא היה זכר אלא אנדרוגינוס, מדוע זה דווקא צאצאו הזכרי ירש את שמו? אם אדם וחוה היו שני חצאים שונים לגמרי של 'אדם' הראשון, שניהם

9 הקטע הבא מוסבר ביתר אריכות ופירוט בתקציר לפרק 2, "שבעת שלבי התפתחות הנשיות", ובמהלכו.

10 בראשית א, כו-כו.

11 בראשית ב, ז, כא-כב.

12 תלמוד בבלי, ברכות, סא עמ' א. אין לבלבל את הביטוי 'דו-פרצופין' עם הביטוי המוכר לנו, המתייחס לאדם שאינו ישר.

13 זו הסיבה העמוקה להלכה הקובעת שמצוות "פרו ורבו" מתממשת רק עם הולדת בן ובת. ראו האדמו"ר מקומראן, היכל הברכה, אוצר החיים, מצות פריה ורביה, בראשית א, כח.

אמורים להתקרא בשמו, או לחילופין, לקבל שניהם שמות חדשים; מה פשר הזיקה המיוחדת בין 'אדם' האנדרוגני לחציו הזכרי, אדם האישי? ההסבר הקבלי הוא, כי החצי הזכרי והחצי הנקבי היוו חלקים שונים מהאנדרוגינוס: הזכר היווה את החלק המודע שלו, הרגשת ה'אגו' או האני, ואילו הנקבה היוותה את החלק הלא-מודע שלו, תת-ההכרה¹⁴. בלשון הקבלה, הזכר היה ה'פנים' של האנדרוגינוס, המשקפים את החוויה הפנימית של האני, ואילו הנקבה היתה ה'אחור' שלו, המשקפת את מה ששוכן באחורי תודעתו¹⁵. בתחילה, היו הפנים והאחור מותכים זה לזה, וכעת לראשונה הופרדו והפכו לשתי ישויות עצמאיות – המודע הפך לארכיטיפ הזכר והלא-מודע לארכיטיפ הנקבה. דבר זה מסביר מדוע השתמר רצף של זהות בין 'אדם' האנדרוגני לאדם האישי, בזמן שחווה נדמתה כישות חדשה ונפרדת: אדם גילם את ה'פנים' המוכרות של האנדרוגינוס ולכן נתפס כ'אני', ואילו חוה גילמה את ה'אחור' התת-הכרתי ולכן נתפסה כ'אחר'.

השלכותיו של הסבר זה מרחיקות לכת. המשתמע ממנו הוא, שאצל כל אחד ואחת, חויית האני (ה'פנים' העצמיים והמודעים שלנו) היא במובן מסוים זכרית, בזמן שחויית הזולת (הן ה'אחור' הלא-מודע שמולנו והן ה'אחור' הלא-מודע שלנו) היא במובן מסוים נקבית. כאשר הקבלה מדברת איפוא אודות הזכר כמשפיע פעיל למשל, ואודות הנקבה כמקבל סבייל, יש לזכור כי במישור הנפש שלנו, היא מדברת על שני חלקי התודעה הבסיסיים שלנו, המודע והלא-מודע. כאשר אנו חושבים על עצמנו בתור 'אני' מודע ומוכר, לעומת אחורי תודעתנו וכן הזולת שמולנו שהם אחרים לנו, באותו רגע מגלמים אנו את ארכיטיפ הזכר ואילו הם את ארכיטיפ הנקבה; כאשר אנו מתחילים להקשיב לזולת, או לגלות תכנים נסתרים מהלא-מודע שלנו, הופכים הם לארכיטיפ הזכר המגלה לנו את פניו, ואנו לארכיטיפ הנקבי הנפתח לראות ולשמוע אותו. הלקוח המשמעותי ביותר של

14 ראו האר"י, עץ חיים, היכל ז"א, שעו נסירה א. האר"י מסביר שם כיצד ה'חסדים' (האורות המודעים) נותרו אצל האישי, בעוד ה'גבורות' (האורות הלא-מודעים) נצברו אצל האשה.

15 כמו בביטוי האנגלי, "the back of one's mind". חז"ל למדו את רעיון הדו-פרצופין מהפסוק "אָחוֹר וְקִדְמָה צִרְתָּנִי" (תהילים קלט, ה), כאשר הם פירשו את המלה "צרתני" לא מלשון מצור אלא מלשון צורה. על פניו נראה לומר של'קדם' יש צורה ואילו ה'אחור' הוא חומר בלי צורה, אך הפסוק מחדש שיש צורה גם ל'אחור', ומכאן אמרו חז"ל שנברא דו-פרצופין – עם צורה/פרצוף בשני הצדדים. היחס חומר-צורה אנלוגי ליחס אובייקט-סובייקט; הרעיון כי ה'אחור', הנדמה כאובייקט, הוא בעצם סובייקט, הוא אם כן החידוש, אלפי שנים לפני הפסיכולוגיה המודרנית, שיש חלק לא-מודע בנפש, שמה שנראה כחלק חשוך מכיל בעצם תכנים לא-מודעים.

סיפור אדם הראשון כדו-פרצופין הוא שגם לאחור/אחר יש בעצם פנים, אלא שהללו יותרו חתומות בפנינו כל עוד לא נאזין להם.

שפת האל

יסוד מוסד ביהדות הוא שהאלוהות, ששום פסל או תמונה אינם יכולים לבטאה, הינה נשגבת מהמגדר. ה' מאחד בתוכו תארים מגדריים, אולם הללו הם זכריים ונקביים במידה שווה¹⁶. על דבר זה מעיד ספר בראשית כשהוא מתאר את בריאת אדם וחווה: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם בְּצַלְמוֹ... זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֶת־ם"¹⁷. כשה' האחד מתגלה לבריאה הוא עוטה את גלימת השניות ומבטא הן קוטב זכרי והן נקבי. כשהוא מגלם את תפקיד המשפיע הטרנסצנדנטי והפעיל מתייחסים אליו כזכר – 'הקדוש ברוך הוא'; כאשר הוא מבטא את הנוכחות האימננטית השוכנת בתוך המציאות מתייחסים אליו כנקבה – ה'שכינה'.

אף שכל התובנות הללו בדבר הטבע הדו-מגדרי של האלוהות אמיתיות, עומדת עדיין קושייה: באיזה גוף יש לנקוט בהתייחס אליה? בשפות מסוימות קיימת אפשרות נייטרלית. כך למשל באנגלית ניתן לומר פשוט "God created" באופן המשתמע לשני פנים. אולם בעברית אין אפשרות כזו: ניתן לומר או "ברא" או "בראה", ולכן יש לבחור בין הו'א לבין ה'א. משני טעמים מרכזיים, ננהג מאז ומעולם לאמץ את גוף הזכר: הטעם הראשון והפשוט יותר, הוא שהו'א פחות בלעדי מה'א, ומשמש כמילה כללית היכולה להתייחס גם לקבוצות מעורבות של זכרים ונקבות; הטעם העמוק יותר הוא, שחווית היסוד של המאמין מול בוראו צריכה להיות של ריחוק ויראה (עבודה מאהבה היא שלב מאוחר וגבוה יותר), יחס השייך יותר לדמות אב מאשר לדמות אם או אשה¹⁸. מסיבות אלו, כל הטקסטים, כמעט ללא יוצא מן הכלל, מעדיפים את גוף הזכר בהתייחסם לאלוהות¹⁹. מאותם טעמים, בחרתי אף אני ללכת בעקבות המסורת של השימוש בכינוי-השם הו'א

16 ר' משה קורדובירו (רמ"ק), פרדס רימונים, שער יט; ר' יוסף ג'יקטיליה, שערי אורה, שער ה.

17 בראשית א, כז.

18 עם האם, ממנה נולדים ויונקים, מתקיים יחס רציף ומחובר; עם האב לעומת זאת, שמהרגע הראשון הוא דמות נבדלת, שורר יחס בדיד ונפרד. עבודת ה' מיראה מתאפשרת איפוא בנפש נוכח דמות אב דווקא.

19 באנגלית, כינוי השם הסתמי זה (It) נהיה גם כן לאפשרות, אך הצליל הבלתי-אישי שלו נושא הקשר מזולזל, מאחר ולעתים תכופות הוא מכיל תוכן שהינו פחות מאשר אנושי.

בהתייחס לה', למרות הסכנה שקוראים לא זהירים עלולים להסיק שאלוהים הוא זכר.

סמלים קבליים של הנשי

התפיסה כי ה' כולל פן זכרי ופן נקבי כאחד מומחש עוד יותר באמצעות עיון בשם הויה'ה עצמו. הקבלה מסבירה כי ארבע אותיותיו מבטאות שני מישוריים זכריים ושני מישורים נקביים, כדלקמן:

י	זכריות גבוהה, אבא
ה	נקביות גבוהה, אמא
ו	זכריות נמוכה, זעיר-אנפין / בן
ה	נקביות נמוכה, נוקבא / בת

כפי שניתן לראות, ישנן שתי התגלמויות בסיסיות לארכיטיפ הנקבי, אמא ונוקבא, המקבילות לשתי אותיות ה"ה" של שם ה', ה"א עילאה (עליונה) וה"א תתאה (תחתונה). מבין השתיים, הארכיטיפ ה'נמוך' יותר, פרצוף נוקבא, הוא ארכיטיפ הנשיות במובן היותר מוכר ונגיש לנו, ובעיקר לו מוקדש הספר. נוקבא, אפשר לומר, היא 'גיבורת' הספר שלנו: היא המגלמת את הירח ודרכו את הפן הנקבי של המציאות כולה, והיא החווה את תהליך נפילתה ועלייתה של השכינה לו מוקדש הספר. סיפור חייה של נוקבא אחוז בזה של בן זוגה, ולכן זעיר-אנפין יהיה גיבור המשנה שלנו.

לפניכם טבלה ובה כמה מההתגלמויות החשובות של הארכיטיפים של הזכר והנקבה, שידונו בהרחבה בקטעים שלפנינו: